

KUML
2007

KUML 2007

Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab

With summaries in English

I kommission hos Aarhus Universitetsforlag

Kanon og glemsel

Arkæologiens mindesmærker

Af JES WIENBERG

Her skete det! Her blev vognen ofret i mosen og snart glemt. Her blev vognen tilfældigt genopdaget ved pløjning. Mens fundet blev verdensberømt og udstillet i hovedstaden, har findestedet vekslet mellem opmærksomhed og glemsel. Et par årtier efter fundet blev en mindesten rejst. Men mindestenen forfaldt og måtte fornyes. Og den fornyede mindesten måtte flyttes for ikke at blive glemt.

Stedet er Trundholm Mose på Sjælland, hvor Solvognen fra bronzealderen dukkede frem ved en førstegangs pløjning i 1902. Finderen var opsynsmanden Frederik Willumsen, der havde anskaffet en ny plov for at kunne bryde den seje mosejord. Hjemme på loftet kunne børnene, Bertha og Valdemar, lege med sagerne, der måtte være gammelt legetøj. Da skovkasserer P. West fik fundet at se en uge senere, blev Nationalmuseet underrettet, og museet foretog en arkæologisk undersøgelse på pladsen. Fundet blev udstillet i København og hurtigt publiceret af Nationalmuseets direktør Sophus Müller. Børnene fik nye cykler for de 500 kr. som fundet gav i danefægødtgørelse. Og ploven havnede senere på museum.¹

Solvognen blev berømt. Solvognen blev Nationalmuseets måske fornemste genstand, et nationalklenodie og et ikon for Danmarks oldtid. Solvognen findes omtalt og illustreret i utallige værker om oldtiden.² Vognen er central i den aktuelle forskning om bronzealderens kosmologiske forestillinger. Den har givet navn til en teatergruppe (tilhører kulturkanon som scenekunst med »Julemandshæren«), et kunst- og filosoficenter, et galleri, en institution, en skulptur og meget andet. En kopi findes på det lokale museum og i FN-bygningen i New York. Solvognen tilhører dertil den eksklusive gruppe af museumsgenstande, som er blevet udsat for enten hærværk eller artnapning. Den er altså helt på linje med »Mona Lisa«, »Den lille Havfrue« og »Skriget«, hvor skader og tyveri blot forhøjer værdien. Og Solvognen tilhører i dag både den danske kulturkanon og den danske historiekanon. Den er således medtaget i den nye omdiskuterede kanon som det første af 12 eksempler på billedkunst samt én af 29 historiske »begivenheder«, som alle elever i grundskolen skal kende til.³

Også Solvognens findested har fået opmærksomhed gennem årene. Der blev foretaget arkæologiske undersøgelser i 1902. Og Nationalmuseet er vendt tilbage flere gange for at lede efter flere dele, i 1952, 1967 og 1998. En stenobelisk blev rejst i 1925, og området blev fredet i 1941. Og da stenen forfaldt, blev en ny indviet i 1962, 200 m syd for findestedet.

Behovet for en ny mindesten blev først fremlagt af finderens barnebarn Torben Johannes Villumsen, som klagede over obeliskens forfald. En mindesten blev så rejst af Odsherred Turistforening og Højby sogneråd med billedhuggeren Johannes Hansen som formgiver. Omkring 300 personer var nærværende ved indvielsen. Højtideligheden blev ledet af turistforeningens formand med takkeord af tidligere og nuværende sognerådsformand samt turistchefen. Arkæologen Therkel Mathiassen fra Nationalmuseet berettede om Solvognen. Og finderens barnebarn Emmy Olsen afslørede mindestenen ved at fjerne et Dannebrog. På mindestenen stod kort og godt »Solvognen fundet i Trundholm Mose 1902« sammen med et billede af vognen (fig. 1).⁴ Højtideligheden, der blev transmitteret i radioen om aftenen, blev afsluttet med sangen »Vort hjem, du danske jord«.⁵

Fig. 1. Mindesten nær findestedet for Solvognen i Trundholm Mose. – Foto: Jes Wienberg 2006.

Monument near the find site for the sun chariot at Trundholm bog.

I jubilæumsåret 2002 blev der arrangeret en »Solvognsfest« ved Sommerland Sjælland, hvor en kopi af Solvognen blev ofret til Trundholm Mose. Og samme år blev mindestenen så flyttet fra den blinde og forfaldne mosevej til en lille rasteplads ved den nærliggende landevej. Her skulle stenen få større opmærksomhed, men bilerne haster blot forbi under mit besøg.

Stedet er Trundholm Mose, men det kunne være talrige andre pladser i Danmark, hvor øjeblikke af stor opmærksomhed er blevet afløst af langvarig glemsel. Hvor mennesker eller genstande er blevet ofret, efterladt eller nedgravet under rituelle former, for årtusinder eller århundreder senere at påkalde sig ny stor opmærksomhed. For atter kortvarigt at være i fokus, når fundet erindres med et mindesmærke. Men hvor mindesmærket ofte snart bliver næsten usynligt i landskabet og sammen med findestedet glider ind i glemsel. Erstatte mindesmærket således den levende erindring og fremmer et hukommelsestab? Er mit forsøg på at skrive om mindesmærker ved arkæologiske findesteder blot en bekræftelse på, at de er glemte? Lad da mindesmærker, som selv er en del af den ekspanderende kulturarv, få sine 15 minutters eller 15 siders berømmelse.

Gennem årene har jeg set, at en række fundpladser fra oldtiden og middelalderen er blevet markeret med mindesmærker. Men hvilke fund er blevet erindret med et mindesmærke på pladsen? Hvornår skete det? Hvem tog initiativet? Hvordan er de udformede? Hvorfor huskes netop disse fund? Og hvilket billede af fortiden møder vi i denne kanon i sten ude i landskabet? Af praktiske årsager afgrænses undersøgelsen til det nuværende Danmark, men mindesmærkerne kendes selvfølgelig også fra andre lande.

Hvor fundet, dets sammenhæng og oprindelse normalt er i fokus i arkæologien, er hensigten her at belyse fundets virkningshistorie. Det interessante er ikke fundet i fortiden, men fundets betydning i nutiden, og hvad der skete på stedet, når arkæologerne var draget tilbage til museet.

Arkæologihistorie, historiebrug og mindesmærker

Arkæologiens mindesmærker optræder, hvor flere forskningsfelter burde mødes: Arkæologi og arkæologihistorie, historiebrug, kulturarvsstudier, etnologi og folkloristik. Men hidtil har mindesmærkerne kun fået sporadisk opmærksomhed blandt arkæologer, historikere og etnologer. Og forskningen har sjældent overskredet de traditionelle faggrænser.

Arkæologien, ikke mindst den danske, har haft en tradition for såvel populære oversigtsværker som udtømmende videnskabelige monografier om centrale fund. Men arkæologiens mindesmærker omtales ikke på få undtagelser

nær som Guldhornene fra Gallehus og Gundestrupkedlen.⁶ Det, som har haft interesse, er opdagelsen af fundet, dets oprindelse og tolkning. Hvad fundet siden får af betydning for stedet og egnen, falder tilsyneladende udenfor arkæologien, hvis ikke der etableres et museum på pladsen. Således synes det lidt tilfældigt, om forekomsten af et mindesmærke overhovedet nævnes i Kulturarvsstyrelsens database »Fund og Fortidsminder«.⁷

De seneste årtier har sat arkæologiens historie på agendaen. Arkæologihistorien har handlet om fremtrædende arkæologer, om arkæologiens idéer med dens teoretiske og metodiske perspektiver, om de arkæologiske museer og om skiftende fortolkninger af enkelte fund og pladser.⁸ Men også den voksende litteratur om arkæologiens historie har overset arkæologiens egne mindesmærker.

Mindesmærkerne mere alment har imidlertid fået opmærksomhed i et voksende forskningsfelt omkring historiebrug og kulturarv, hvor historikere og etnologer dominerer.⁹ De fleste studier handler om nationale og politiske mindesmærker, især fyrstestatuer og krigsmindesmærker i Vesten og statuer med kommunismens helte i Østblokken. Og man interesserer sig da ikke kun for selve mindesmærket, men betoner betydningen af ritualerne i forbindelse med dets tilkomst, indvielse og efterliv. Man kan måske tale om studier i mindesmærkernes biografi.¹⁰

Studierne afslører en stor fascination af, hvordan forandringer i politisk regime betyder en umiddelbar forandring i mindesmærkernes topografi. Regimet og statuen af herskeren falder samtidigt, som ved den franske revolution i 1789 eller ved erobringen af Bagdad i april 2003. Ved siden af det politiske og det spektakulære findes imidlertid også oversigter over alle mindesmærker i en region, altså inklusive mere ydmyge mindesmærker.¹¹

En inspiration for flere har været det franske projekt »Les Lieux de mémoire« ledet af historikeren Pierre Nora. I en indledning, der også er blevet kendt som fritstående artikel, skelner Nora mellem erindring og historie, og han hævder, at erindringspladser etableres, når den levende erindring trues.¹² Tesen falsificeres imidlertid af de mange mindesten, der blev rejst endog før eller på selve dagen for Genforeningen af Sønderjylland med Danmark den 9. juli 1920.¹³

Oversat til danske forhold har forskningen om erindringskultur og mindesmærker især handlet om De slesvigske Krige 1848-50 og 1864, Genforeningen 1920, Besættelsen 1940-45 og mere generelt om kulturarv og konflikter i grænselandet mellem Danmark og Tyskland.¹⁴

Som et af flere udtryk for forskningens aktualitet etablerede Kulturarvsstyrelsen i 2002 en i princippet landsdækkende database over mindesmærker i Danmark, »Monument, Ideologi og Landskab. Nationale mindesmærker og

mødesteder 1830-2000«. Databasen omfatter ca. 2500 monumenter og 50 mødepladser. Og af databasens kategorisering fremgår det, at de arkæologiske mindesmærker udgør en meget lille andel på ca. 1%.¹⁵

At arkæologiens mindesmærker er blevet overset i arkæologihistorien er paradoksalt. For det monumentale har altid haft en fremtrædende rolle i arkæologien. Forskningen har de senere år fokuseret på monumenternes skiftende udformning og betydninger fra deres etablering helt frem til nutiden med den engelske arkæolog Richard Bradley som det ledende navn.¹⁶ Arkæologernes studier af det monumentale synes imidlertid at have forløbet med få berøringspunkter til historikeres og etnologers samtidige studier af en nyere tids mindesmærker. Hver disciplin har med enkelte undtagelser ført sin egen monolog eller interne »samtale«. De grænseoverskridende undtagelser forekommer i nærmest etnoarkæologiske studier af megalitgraves brug og betydning gennem tiderne – og i forsøg på atter at sammenføre fortidsminderne med folkloren.¹⁷

Arkæologiens mindesmærker kan måske kun blive en fodnote i arkæologiens eller mindesmærkernes historie. Men er arkæologiens mindesmærker fodnoter, så aktualiserer de dog afgørende spørgsmål om brug af fortiden, om kanon og glemsel.

Kanon og glemsel

Kanon, af latin *ca'non* fra det græske *kano'n*, betyder regel eller rettesnor. Kanoniske skrifter er således tekster i Bibelen, der anses for ægte. Kanonisk ret er en kirkelig lovgivning med særlig autoritet. Og en kanonisering betyder, at en person af paven erkendes som helgen og dermed som et forbillede for andre.

Kanonlister blev oprettet allerede i senantikken over normative værker, men har i nyere tid været et uddødt fænomen. Da så den amerikanske litteraturkritiker Harold Bloom udgav bogen »The Western Canon«, vakte det stor opmærksomhed.¹⁸ Bloom udpegede bøger, som han mente var mesterværker. Og fælles for mesterværkerne var, at de forholdt sig til andre værker og især den største forfatter af alle, William Shakespeare. Blooms bog udkom som en reaktion på en da dominerende postmoderne og postkolonial tendens til relativisme og kritik af vestlige værdier. Bogen blev, formodentlig med rette, opfattet som et konservativt forsvar for en traditionel litteraturhistorie med universelle ambitioner.

Et årti senere er kanon det store debateme. Den borgerlige Venstre-Konservative regering tog i 2004 initiativ til en »Dansk litteraturkanon«. Resultatet blev en genre, nemlig folkeviserne, samt 14 forfatterskaber, som alle i skolen

skal læse.¹⁹ Den litterære kanon blev fulgt op samme år med en Kulturkanon, som kunne offentliggøres i 2006 med 96 danske værker: 12 værker fremhæves på hvert af otte forskellige områder – arkitektur, billedkunst, design og kunsthåndværk, film, litteratur, partiturmusik, populærmusik og scenekunst.²⁰ Der til kom en kanon for børnekultur. Og senest er der i 2006 udarbejdet en historiekanon med 29 historiske »begivenheder og forløb«, som alle i den danske grundskole skal kende til. Her optræder eksempelvis Ertebøllekulturen, Solvognen og Jellingestenen.

Kanonlisterne for litteratur og kultur fastlægges for at tydeliggøre det særligt danske. Kanonlisterne kan anvendes for at samle alle omkring nogle fælles værdier, hvilket kan lede til øget integration – eller det modsatte. Og der kan næppe være tvivl om, at listerne hører sammen med den såkaldte kulturkamp og debatten om det danske kontra det fremmede, altså sammen med aktuel identitetspolitik i skyggen af indvandring og globalisering.

Listerne blev udarbejdet på politisk initiativ, men det var eksperter, som foretog udvalget. Og debatten om det rimelige i overhovedet at skabe en kanon, og dernæst i dens konkrete uformning, har været enorm. Hvad er dansk? Hvad skal med? Hvordan er kønsfordelingen? Hvad bliver konsekvenserne? Og det kan være fristende at skabe alternative lister. I kølvandet på debatten tog Berlingske Tidende således initiativ i 2005 til en kulturkanon, hvor læserne kunne stemme på sine favoritter. Eller enhver kan skabe sin egen kanon, kanon bøjes i pluralis, hvormed selve tanken om en hegemonisk kanon ophører. Også jeg skulle kunne præsentere en kanon, men hvorfor dog? Der er allerede alt for mange, som forsøger at påtvinge andre, hvad de bør læse, se, høre, gøre eller mene, altså påtvinge andre deres værdier. Der er allerede tilstrækkeligt med kanon.

Kanon og kanonisering er en kamp mod relativisme og glemsel. Kanon handler om, at noget er eller bør være vigtigere end andet. Noget kan og bør erindres, mens andet kan glemmes. Kanonlister skrives, når værker og værdier opleves som truet af glemsel. Kanonlister er således udtryk for en vilje til netop at kanonisere. Ofte vil det ikke handle om relativisme, men om at udskifte en eksisterende, men uformel kanon med en anden kanon. Men uden forgængelighed og glemsel, er der intet behov for kanonlister. Kanon og glemsel hører således uløseligt sammen.

Mindesmærker betyder en kanonisering af et udvalg af individer, kollektiver, hændelser og pladser, mens andet tillades at blive glemt. Arkæologiens mindesmærker indgår således i en kanonisering af et fåtal af fund og fundpladser. Følger vi Pierre Noras tese, skulle mindesmærkerne etableres, når pladserne risikerer at glide ind i glemselens mørke.

Oldtidens kanon

Uanset om man kan lide kanonlister eller ej, så er de intet nyt fænomen. Kanoniseringer har længe været praksis. Der sker til stadighed en udvælgelse af, hvad der er fremragende, hvad der tilhører kulturarven og dermed bør bevares. Og der sker hele tiden en udvælgelse imellem arkæologiske fund, hvor nogle prioriteres frem for andre, nogle udstilles, nogle havner i magasinet og andet kasseres. Kort sagt, noget er vigtigere end andet.

Kanoniseringen kan aflæses i talrige internationale og nationale sammenhænge: Antikkens syv underværker udgør en egen kanonliste, der af Unesco aktualiseres i 2006 med en afstemning om »Verdens nye syv underværker«. ²¹ Unescos liste over Verdens kulturarv, altså pladser værd at bevare på vegne af hele menneskeheden, er en anden tydelig kanonliste. Her er Danmark foreløbig repræsenteret med Jelling, Kronborg og Roskilde domkirke. ²²

Og mere nationalt og lokalt: Genstande, som erklæres for danefæ. Genstande af såkaldt »Enestående National Betydning«. Fund, som lokalmuseerne tidligere blev tvunget til at overlade til Nationalmuseet. Fund, som hædres med en egen monografi eller artikel. Fund, som får et eget kapitel i oversigtsværker og håndbøger. Fund, som får et eget museum eller et eget rum i udstillingen. Fund, som giver anledning til genudgravning af fundpladsen. Fund, som kopieres eller rekonstrueres. Fund, som giver anledning til egnsspil. Fund, som markeres med et skilt. Og fund som med en populær frase kom til at betyde, at historien måtte omskrives.

Som et første kuriosum kan jeg nævne, at jeg som barn engang i 1960'erne blev rundvist i Nationalmuseets oldtidsudstilling. Husker jeg ikke andet, så husker jeg de røde prikker. I hvert rum var én eller flere særligt betydningsfulde fund mærket med en rød prik. Guiden stillede sig ofte netop ved fundet med den røde prik. Fund mærket med røde prikker skulle vist prioriteres ved ildebrand, altså reddes før andre. Jeg husker, at Skarpsallingkarret tilhørte den eksklusive kategori.

Som et andet kuriosum kan jeg nævne en bog, også knyttet til min barndom, nemlig Politikens håndbog »Danmarkshistoriens hvornår skete det«, hvor der efter alle årstal og før de danske kongers stamtavle var en oversigt, en topliste uden motivering, over »25 betydningsfulde oldtidsfund«: Hollerup, Bromme, Nørre Lyngby, Koelbjerg, Maglemose, Byholm, Skapsalling, Troldebjerg, Hindsgavl, Egtved, Langstrup, Trundholm, Brudevælde, Boeslunde, Viksø, Tollund, Borremose, Hjortspring, Dejbjerg, Gallehus, Hoby, Gundestrup, Nydam, Vimose og Hannenov. ²³ For en arkæolog er det pladser, som i de allerfleste tilfælde klinger velkendt.

Som et mere internationalt og måske velkendt eksempel kan nævnes flotte

oversigtsværker som »The Story of Archaeology«, hvor 100 store opdagelser præsenteres.²⁴ Danmark er her repræsenteret af ét fund, nemlig Tollundmanden.

Når det gælder kulturarven, så findes en lang diskussion og talrige præciserede kriterier for bevaring med forskellige værdier, der kan være i konflikt til hinanden. At prioriteringen af fund fra Danmarks oldtid vil variere i forskellige sammenhænge, kan derfor ikke overraske. I praksis er det dog de samme få fund, som dukker op igen og igen. Her synes at herske en stor grad af disciplinær konsensus knyttet til det velbevarede, det unikke og spektakulære, de ædle metaller, billederne og det teknisk monumentale. Det handler ikke overraskende om guld, sølv, bronze, træ og kød, som er blevet ofret, begravet eller nedsænket.

Hvis man vil sammenfatte praksis af prioriteringer til en top-ti-kanonliste for oldtidsfund i Danmark, fund som dukker op i talrige sammenhænge, er det efter min opfattelse følgende: Solvognen fra Trundholm, Egtvedpigen, Dejbjergvognene, Gundestrupkedlen, Hjortspringbåden, Tollundmanden, Guldhornene fra Gallehus, Mammengraven, Ladbyskibet og Skuldelevskibene. Nydambåden er da udeladt med tanke på dens placering i Slesvig. Og når denne liste skal kondenceres som i Kulturkanon, ja da bliver det til Solvognen som billedkunst og vikingeskibet Skuldelev 2 som design og kunsthåndværk. Dertil omtales i forbifarten flintedolken fra Hindsgavl, Gundestrupkedlen, Guldhornene og Jellingstenene.²⁵

Det er fristende at forsøge på at formulere alternative, oppositionelle kanonlister fra andre kriterier for at bryde det velkendte mønster. Måske bryde med det nationale perspektiv. Eller vælge det helt personlige fund. Fristende, men her er hensigten i stedet at se nærmere på en kategori af fund og fundpladser, som i dag er markeret med mindesmærker.

Arkæologi og mindesmærker

Lige som fortiden kan bruges på talrige måder, så optræder mange former for mindesmærker, som kan knyttes til fortidsminder eller arkæologiske udgravninger. Her skal kort præsenteres et pluk fra en vildtvoksende flora:

Mindesmærker optræder i 1700-1800-årene på pladser, hvor kongelige har bedrevet arkæologi. Som ved andre af tidens mindesmærker er fyrsten her i centrum, mens oldtiden og arkæologien danner en glansfuld kulisse. Mindesmærker over kongen eller greven, der var arkæolog, rejses i 1800-årene, hvor de har været aktive. Mindesmærker for historiske personer rejses i årtierne omkring 1900 ved fortidsminder, som er knyttet til deres navne, og hvor nog-

Fig. 2. Jættestuen ved Jægerspris med mindesten fra 1744, som måtte fornyes i 1943 og 1995. – Foto: Jes Wienberg 2007.

The passage grave at Jægerspris with a monument from 1744 which was renewed in 1943 and 1995.

le af fortidsminderne da netop er blevet udgravet. Mindesmærker rejses især i 1900-årene over forsvundne fortidsminder som en monumental skiltning af det tabte. Nye mindesmærker rejses i første halvdel af 1900-årene i nærheden af monumentale fortidsminder, der da fungerede som folkelige samlingspladser. Nye mindesmærker skabes med fortidsminder, især dysser, som forbillede i såvel 1800- som 1900-årene. Og fra slutningen af 1800-årene rejses der skulpturer, hvor motivet er det arkæologiske fund.

Det allerførste eksempel er fra Jægerspris på Sjælland, hvor en jættestue, »Trolldstuen«, blev udgravet på initiativ af kronprins Frederik (senere Frederik V) i 1744. Jættestuen blev gjort tilgængelig, en trappe bygget, og en mindesten rejst på højen (fig. 2). Den latinske indskrift forfattet af teologen Erik Pontoppidan lyder i oversættelse: »Denne grav som fromme hedenske forfædre for mindst 800 år siden anlagde til bevaring af 4 menneskers jordiske levninger og dækkede med kæmpestore sten blev i juni 1744 med omhyggelig hånd åbnet og prydet med denne mindesten af den højbårne fyrste Frederik, arving til sine forfædres rige og dyder, folkets håb, hæder og glæde.« Pontoppidan havde årene forinden studeret historiske indskrifter. Og mindestenen blev den første i en lang række ved Jægerspris, der kulminerede i en mindelund.²⁶

Mere kendt er måske den nærliggende Julianehøj, tidligere kaldet Væverhøj eller Monses Høj, som blev undersøgt og senere kraftigt omformet på foranledning af arveprins Frederik i 1776 og gehejmekabinetsskretær Ove Høegh-Guldberg. Højen blev prydet med en norsk runesten og mindestøtter for syv hedenske konger. Over indgangen sattes en tavle, hvor fundet af jættestuen tilegnes mindet om enkedronning Juliane Marie: »Juliane-Høj, til den bedste Moders Minde, helliges dette ældgamle Mindesmærke, fundet i Aaret mdc-clxxvi af Arve-Prinds Friedrich«. ²⁷

Efter Frederik VII's og arkæologen Jens Jacob Asmussen Worsaaes undersøgelse i Jelling i Jylland blev gravkammeret i nordhøjen åbnet for offentligheden på kongens fødselsdag i 1861. Indgangen i højen blev indrammet af en træportal, der bar en runeindskrift, der hyldede Gorm den Gamle, som man dog ikke fandt: »Hav Tak, o. Konning!, fra Høiens Muld, Du skjænker os Minder og Kundskabs Guld«. Indskriften blev forfattet af Worsaae. ²⁸ Worsaae opfattes undertiden som en repræsentant for den nye rationelle videnskab, men balancerer her mellem nationalromantik og oplysningsånd, mellem erindring og viden.

Mindesmærker over personer, der har virket ved et fortidsminde, forekommer også. Frederik VII har fået talrige mindesmærker. En indskrift til minde om kongens og grevinde Louise Danners besøg i 1860, året efter en udgravning, er indhugget på Dæmpegårdsdyssen i Tokkekøb hegn på Sjælland. ²⁹ Ved Asserbo borgruin, også på Sjælland, hvor kongen havde gennemført udgravninger i 1849, blev rejst en mindesten i 1874. ³⁰ Og på Møllegårdsmarken på Fyn, hvor kammerherre Frederik Sehested gennemførte omfattende udgravninger fra 1870'erne af et jernaldergravfelt, er sat en stor mindesten over ham (fig. 3). ³¹ Men hverken ved Frederik VII eller ved Sehested nævnes udgravningerne, der var anledning til placeringen af mindesmærket netop her. Ved Kalø Slotsruin i Jylland findes en mindesten rejst i 1950 på initiativ af Nationalmuseet over arkitekten C.M. Smidt, der frilagde og restaurerede ruinen. ³² Endelig er der rejst to mindesten ved Borup Ris på Sjælland på initiativ af »Borupris Venner«. Den ene er rejst til minde om amatørarkæologen Svend Dyhre Rasmussen, som genopdagede Borup Ris, og den anden er rejst i 2006 over etnologen Axel Steensberg, som undersøgte den middelalderlige landsby 1951-73. Da er vi imidlertid ude af den kongelige og grevelige sfære.

Talrige mindesmærker er rejst på pladsen for vigtige hændelser eller personer i Danmarks historie. Mindesmærkerne er ofte placeret i eller ved fortidsminder, der har været undersøgt af arkæologer. Konsulen i Moskva, filologen og forfatteren Thor Lange, bekostede således i perioden 1891-1915 en række mindesmærker og mindetavler knyttet til middelalderen: Erik Klipping i Finderup i 1891, Svend Grathe på Grathe Hede i 1892, Magnus den Gode i Ski-

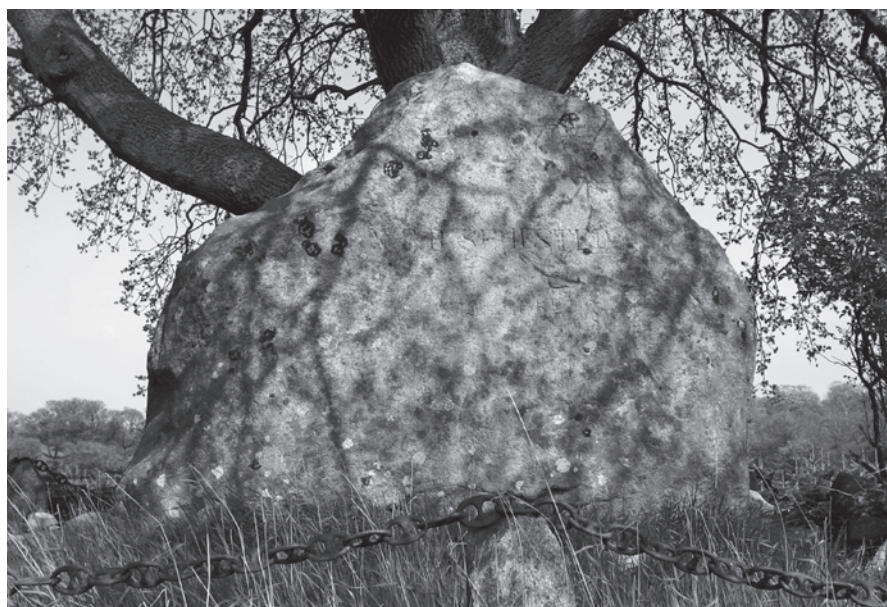

Fig. 3. Mindesten for kammerherre Frederik Sehested på Møllegårdsmarken. – Foto: Mogens Bo Henriksen 2005.

Monument celebrating Count Frederik Sehested at Møllegårdsmarken.

belund Krat i 1898, Knud Lavard ved Haraldsted i 1902, dronning Dagmar ved Vitten i 1906, Erik Ejegod på Borgvold i Viborg i 1915 og Bjarup ødekirke i 1915. Siden bekostede hans enke Nathalie Lange mindesmærker for Dagmar i Ringsted kirke i 1916 og biskop Gunnar ved Øm kloster i 1938.³³

Lige nord for Fjenneslev kirke på Sjælland blev der i 1891-93 udgravet rester af en middelalderlig stenkælder, som må have indgået i Hvideættens gård. Et årti senere, i 1903, blev en mindesten (fig. 4) rejst på pladsen på initiativ af Nationalmuseet. Stenen erindrer om Asser Ryg, Esbern Snare og Absalons fader, men dens tilblivelse og placering må skyldes fundet af »Hvidernes Gaard«.³⁴

En stor gruppe udgøres af mindesmærker, som erindrer om ødekirker, forsvundne klostre eller borge. Det handler om en slags monumental skiltning.³⁵ Mindesmærkerne tilhører samme kategori som de talrige mindetavler og messingskilte, der fortæller, at her boede eller skrev den eller den. Men eftersom mindesmærkerne ofte står, hvor der har været en arkæologisk udgravning, befinder de sig tæt på kategorien af mindesmærker for arkæologiske fund.³⁶

Et moderne eksempel er mindestenen (fig. 5) rejst på initiativ af Martin og Jensine Andersen i Tulstrup og Bjerringbro lokalhistoriske Forening ved Bjer-

Fig. 4. Mindesten for Asser Rig rejst i 1903 nord for Fjenneslev kirke. – Foto: Jes Wienberg 2005.

Monument celebrating Asser Rig erected in 1903 north of the church at Fjenneslev.

ringhøj i Jylland i 1989 med den lakoniske tekst: »Bjerringhøj«. Bjerringhøj er kendt for fundet i 1868 af den såkaldte Mammengrav fra vikingetiden. Og højen blev genundersøgt i 1986, men intet af dette nævnes på stenen.

Flere folkelige samlingssteder knytter an til større fortidsminder. Som eksempler kan nævnes Glavendrup og Gudbjerglund på Fyn og Hohøj nær Mariager i Jylland, hvor flere mindesten er rejst i nærheden af fortidsminderne. I Glavendruplund er der således rejst mindesten for Ansgar, Grundloven, Genforeningen og Befrielsen. I Gudbjerglund er der rejst mindesten for blandt andet Stavnsbåndets opløsning, Grundloven, Genforeningen og Befrielsen. Og ved Hohøj er opsat mindesten for Steen Steensen Blicher og Genforeningen.³⁷

Monumenter er også blevet anvendt som forbillede for nye mindesmærker, gerne i form af dysser. Et eksempel er gravmonumentet for forfatteren Holger Drachman i Skagen, og et par andre eksempler er mindesmærkerne for Genforeningen i Brundby på Samsø og foran Gram Slot i Sønderjylland.³⁸

En særlig gruppe udgøres af skulpturer med arkæologiske fund som motiver. Her kan nævnes seks bronzeskulpturer: Danmarksmonumentet i Østre Anlæg i København er rejst i 1897 til minde om Christian IX's og dronning Louises guldbryllup. Moder Danmark står her med Guldhornene. Monumentet blev udført af billedhuggeren Louis Hasselriis. Lurblæserne nær Rådhuspladsen i København er rejst i 1914 som et mindesmærke for bryggeren J.C. Jacobsen. Det blev udformet af arkitekten Anton Rosen og skulptøren Siegfried Wagner.³⁹ En statue, »Pigen med Guldhornet« blev opstillet i Vitus Berings Park i Horsens i 1955. Statuen blev oprindeligt udført af Holger Christensen i 1942. En skulptur af Egtvedpigen blev opstillet i 1960 ved Nybjerg Mølle, et par kilometer fra findestedet. Skulpturen blev fremstillet på initiativ af kvindeforbundet Danske Kvinders Beredskab og blev udført af kunstneren Johan Galster. En skulptur kaldet Solhesten, inspireret af Solvognen, blev indviet i 1970 til minde om godsejeren Christian Rømer og hans hustru i Rømerhaven i Århus. Mindesmærket blev udført af billedhuggeren Valdemar Foersom Hegndal. Og en skulptur af Skrydstruppigen blev opstillet i 1979 i Vojens på initiativ af kommunen, nogle kilometer fra Skrydstrup. Skrydstruppigen blev udført af kunstneren Jens Peter Kellerman. Skulpturerne er imidlertid blot ét af flere kunstneriske udtryk, hvor fortidsminder og fund afbildes.

Fig. 5. Mindesten ved Bjerringhøj rejst i 1989. – Foto: Jes Wienberg 2005.

Monument at Bjerringhøj erected in 1989.

Er floraen af mindesmærker, der knytter sig til arkæologien, stor og vildtvoksende, vil jeg i det følgende fokusere på en mere snæver kategori, selvom grænserne er flydende. Det skal handle om mindesmærker i Danmark, som er rejst over arkæologiske fund.

Mindesmærker over arkæologiske fund – en oversigt

Med samlerens blik har jeg hidtil kunnet dokumentere 26 mindesmærker (fig. 6) over arkæologiske fund ved 24 lokaliteter i Danmark. Mindesmærkerne er (gen)opdaget på mine ekskursioner gennem årene, ved bladring i håndbøger, googling på internettet og i korrespondance med kolleger. Mange museer og personer er blevet kontaktet for hjælp. For det virker ganske tilfældigt, om mindesmærkerne omtales i litteraturen endsige præsenteres med fotografi eller oplysninger om tilblivelse og indskrift.

De 26 mindesmærker skal her kort præsenteres på traditionel arkæologisk vis, nemlig i kronologisk rækkefølge efter tidspunktet for tilblivelse. For en mere detaljeret præsentation henvises til kataloget. Enkelte af de tidligere nævnte mindesmærker, f.eks. Jægerspris, Fjenneslev og Bjerringhøj, skulle kunne medtages i fortegnelsen, mens andre som Ladby måske kunne udelades. For der kan ikke trækkes klare grænser mellem forskellige kategorier af mindesmærker, som knytter an til arkæologien.

- 1-2. Guldhornene fra Gallehus: Fund 1639 og 1734; to mindesten 1907.
3. Snoldelev runesten: Fund ca. 1780; mindesten 1915.
4. Solvognen fra Trundholm Mose: Fund 1902; mindesten 1925; fornyet 1962 og flyttet 2002.
5. Egtvedpigens grav: Fund 1921; mindesten 1930.
6. Dejbjerg-vognene: Fund 1881-83; mindesten 1933.
7. Gundestrupkedlen: Fund 1891; træstolpe 1934; erstattet af mindesten 1935.
8. Bregnebjerg gravplads: Fund 1932; miniaturedysse 1934.
9. Brangstrup guldskat: Fund 1865; mindesten 1935.
- 10-11. Maglemoseboplads i Mullerup Mose: Påvist 1900-02; to mindesten henholdsvis 1935 og 1936.
12. Skarpsallingkarret fra Oudrup Hede: Fund 1891; mindesten 1936.
13. Juellinge gravplads: Fund 1909; mindesten 1937.
14. Ladbykibet: Fund 1935; mindesten antagelig 1937.
15. Hobygraven: Fund 1920; mindesten 1939.
16. Maltbæklurerne: Fund 1861 og 1863; mindesten 1942.
17. Ginnerup boplads: Første udgravning 1922; mindesten 1945.

18. Guldbådene fra Nors: Fund 1885; mindesten 1945.
19. Sædinge runesten: Fund 1854; mindesten 1945.
20. Nydambåden: Fund 1863; mindesten 1947.
21. Uroksen fra Vig: Fund 1904; mindesten 1957.
22. Tollundmanden: Fund 1950; træstolpe 1968; fornyet 2000.
23. Veksøhjemlene: Fund 1942; mindesten 1992.
24. Bjæverskov møntskat: Fund 1999; mindesten 1999.
25. Frydenhøjsværdet fra Hvidovre: Fund 1929; monument 2001; fornyet 2005.
26. Bellingnøglen: Fund 1880; mindesten 2003.

Fig. 6. Mindesmærker ved arkæologiske fundpladser i Danmark.

Monuments at archaeological find sites in Denmark.

Fra Gallehus til Hvidovre

To mindesten (fig. 7) blev rejst i 1907 over de forsvundne guldhorn fra Gallehus i Sønderjylland. Det skete på initiativ af lensgreve Otto Diedrich Schack til Schackenborg og historikeren Peter Lauridsen. Mindestenene blev rejst umiddelbart efter, at Lauridsen havde lokaliseret fundstederne.⁴⁰ Tilhørte initiativet en greve og en historiker, var det centrale dog guldhornene og finderne, kniplepigen Kirsten (eller Kristine) Svendsdatter fra Østerby og husmanden Erik Lassen fra Gallehus.

Mindestenene i Gallehus markerede noget nyt. Nu glider mindesmærkerne ud af den kongelige sfære. Fundet selv og de folkelige findere kommer i fokus. Samtidig afløses et klassicistisk eller oldnordisk formsprog af enkle bautasten eller klodesten. Det nye århundrede skulle se mange mindesmærker efter samme skabelon som Gallehus.

Fundene, som er blevet markeret med mindesmærker gennem 1900-årene, repræsenterer flere kategorier end den tidligere nævnte top-ti-kanonliste. Her findes rigtignok sager af guld, sølv og bronze, offerfund i moser, skattefund og rige grave, bemærkelsesværdige eller enestående fund. Men her forekommer også bopladser, en brandgravplads, to runesten, et moselig og et dyreskelet.

Fig. 7a-b. Mindesten i Gallehus for fundet af Guldhornene. – Foto: Mogens Bo Henriksen 2006.

Monument at Gallehus near the find sites for the golden horns.

Fundene er gjort over en lang periode. Det ældste er Guldhornet fundet i Gallehus i 1639, og det hidtil yngste er møntskatten fra Bjæverskov udgravet i 1999.

Mindesmærkerne fordeler sig over alle perioder fra stenalderen til middelalderen. Alle perioder har således fund, som er blevet erindret med mindesmærker, selv om metaltiderne bronzealder, jernalder og vikingetid dominerer.⁴¹ Og størstedelen af Danmark er repræsenteret. Undtagelser synes at være Vendsyssel, Sydsjælland og øerne bortset fra Fyn, Sjælland og Lolland.

Mindesmærkerne er rejst gennem det meste af 1900-tallet med et tydeligt tyngdepunkt i 1930'erne og 1940'erne, hvor henholdsvis 11 og 5 mindesmærker etableres. Det bemærkes, at ingen nye mindesmærker etableres i 1970'erne og 1980'erne. For at være mere præcis: Mellem rejsningen af en træstolpe i 1968 ved fundstedet for Tollundmanden og mindestenen rejst i 1992 ved findestedet for Veksøhjelmen sker intet. Eller med et andet perspektiv: Ingen mindesten etableres mellem fornyelsen af mindesmærket over Solvognen i Trundholm i 1962 og så mindestenen for Veksøhjelmen i 1992.

Kronologien for mindesmærkerne over arkæologiske fund synes her helt at følge tendensen for andre mindesmærker med 1930'erne og 1940'erne som højdepunkter. Den fornyede interesse siden 1990'erne er sammenfaldende med interessen blandt arkæologer, etnologer og historikere for mindesmærker som historisk kildemateriale. Tendensen til at rejse nye mindesmærker kan således indskrives i en fortælling om samtidens genbrug af fortiden og især oldtiden. Et genbrug som måske kan knyttes til en bredere nationalistisk tendens i Danmark, hvoraf også kulturkanon er en del.

Mindesmærkerne er i langt de fleste tilfælde udformet som mindesten med en indskrift. En undtagelse er miniaturedyssen ved gravpladsen på Bregnebjerg på Fyn og Tollundmandens findested, hvor der er rejst en træstolpe med en indskriftsplade. En anderledes udformning har også mindesmærket (fig. 8), der blev opført i 2001 på initiativ af Hvidovre Kommune over fundet af Frydenhøjsværdet, og som blev genindviet efter hærværk i 2005. I mine øjne er det en hybrid mellem en monumental skiltning og et kunstværk.

Mindesmærkerne har alle indskrifter. Indskrifterne kan være lange, slingrende formuleringer eller korthugget som i en islandsk saga. Et eksempel, som belyser begge muligheder, er mindestenen for fundet af Gundestrupkedlen. En sten blev rejst i 1935 med en lakonisk tekst af forfatteren og Nobelpristageren Johannes V. Jensen: »Her udgravedes Gundestrupkedlen« samt »Jens Sørensen fandt Kedlen 1891«. Skuffelsen over indskriften var stor hos pastor Andreas Fibiger, der var én af initiativtagerne til mindestenen, og som talte ved folkefesten, der indrammede afsløringen af stenen. Fibiger mente om indskriften,

Fig. 8. Mindesmærke ved findestedet for Frydenhøjsværdet på Avedøre i Hvidovre. – Foto: Jes Wienberg 2005.

Monuments at the find site for the Frydenhøj sword at Avedøre in Hvidovre.

at »Det havde vi ikke behøvet Danmarks største Digter til at forfatte«. Han mente heller ikke, at Jens Sørensen, der medvirkede ved festen, burde være nævnt. Og Fibiger foreslog at tillægge et eget forfattet vers: »Kimbrer-Folkets Offerkar her i Oldtiden nedsat var: Glimt fra Fortids fjerne Dage fik ved Fundet vi tilbage. 1891 – 28 Maj – 1935«. Men det blev ikke gennemført.⁴²

Mindestenen ved Gundestrup har indhugget relieffer med motiver fra kedlen. På samme måde bærer mange af de andre mindesten billeder af fundet: Guldhornene, runestenen fra Snoldelev, Solvognen, Dejbjergvognen, Maltbæklurerne, Guldbådene, Nydambåden, Uroksen drivende død i vandet, Veksøhjelmene, Malmgryden fra Bjæverskov, Frydenhøjsværdet (første som kopi og efter hærværk som relief) og Bellingnøglen. Her nærmer vi os atter en top-ti-liste.

Indskrifterne angiver, hvad der er fundet, og i de fleste tilfælde hvilket år det skete. Finderen nævnes i en del tilfælde: Kristine Svendsdatter og Erik Lassen i Gallehus, P. Platz i Egtved, Jens Sørensen i Gundestrup, M.J. Mathiassen i Mullerup, Laust Madsen i Maltbæk, J.P. Jensen i Vig, Emil og Viggo Højgård i Tollund og Axel Jønsson ved Frydenhøj. Et fåtal nævner tidspunktet for rejsningen af mindesmærket, nemlig Snoldelev i 1915, Mullerup i 1935, Malt-

bæk i 1942, Sædinge i 1945 og Veksø i 1992. Et eneste mindesmærke nævner arkæologen, nemlig G. Sarauw i Mullerup. Og enkelte gange nævnes, hvem der tog initiativet til mindesmærket: Snoldelev Byeje, Lolland Falster historiske Samfund og Veksø Fastelavnklub.

Hvem har da ladet mindesmærkerne rejse over arkæologiske fund? Initiativet, lige som tidspunktet for indvielsen, fremgår som nævnt sjældent af mindesmærket selv. Det kan være en anledning til, at mindesmærkerne ikke har fået større opmærksomhed. I mange tilfælde kræver det besøg i arkiverne, bladring i lokalhistoriske årbøger og en omfattende korrespondance, inden tidspunktet og initiativet kan fastlægges.

Lensgreve Otto Diedrich Schack til Schackenborg og historikeren Peter Lauridsens initiativ i Gallehus markerer overgangen fra 17-1800-årenes kongelige til 1900-årenes mere folkelige mindesmærker. Mindesmærker rejses nu af et bredt udsnit af den nye tids politiske aktører. Her findes således en husmand, en lokomotivfører, et par førstelærere, en læge, to pastorer, en arbejdsmand, en amtsforvalter, en rentier, en gårdejer, et par menighedsråd, en turistforening, et museum, en kommune, flere foreninger og samfund. Den sociale udvikling for initiativet er den samme, som tidligere er blevet iagttaget ved museerne.⁴³

Mindesmærkerne er i flere tilfælde rejst af lokalhistoriske foreninger med enkeltindivider som drivkraft. Eksempelvis rejste Lolland-Falsters historiske Samfund, længe under ledelse af amtsforvalteren Axel Holck, 10 mindsten over historiske personer, monumenter eller fund i perioden 1936-1951. Mindstenene over Juellingegravpladsen i 1937, Hobygraven i 1939 og Sædinge runestenen i 1945 indgår således i en større kontekst for at markere historien i landskabet.⁴⁴

Mindesmærket over Frydenhøjsværdet i Hvidovre er en fornyelse af denne tradition for at markere historien i landskabet. Mindesmærket er et led i kommunens formidlingsprojekt »Historien i Gaden«. Tanken er at have et decentralt museum, hvor forstadens historie berettes på steder, hvor noget hændte.⁴⁵

Nationale symboler

Meget er sagt og skrevet om arkæologiens sammenhæng med nationalismen, både internationalt og her i Norden: Hvordan arkæologiens udvikling som disciplin, dens tolkninger og prioriteringer har støttet det nationale projekt. Fortællinger om fortiden skulle have erstattet en tidligere mere religiøs selvforståelse. Og meget er skrevet om misbruget af arkæologien i Nazi-Tyskland for at legitimere en germansk ekspansion. Men også i Danmark har arkæolo-

gien og dens fund spillet en central, men måske mere defensiv rolle i at hævde det danske og Danmark, således i striden om Sønderjylland.⁴⁶

Mindestenene over guldhornene i Gallehus kan forstås ud fra et perspektiv af det nationale og kampen om Sønderjylland. De tabte guldhorn kom til at symbolisere det tabte Sønderjylland, som fra 1864 og til 1920 var en del af Preussen eller Tyskland. Og guldhornenes runeindskrift blev anvendt som et vidnesbyrd om, at Sønderjylland havde været dansk – ikke tysk eller germansk. De to mindesmærker i Gallehus blev som nævnt rejst i 1907 på initiativ af en ung lensgreve Otto Diedrich Schack til Schackenborg, som i de følgende år var aktiv på den danske side i kampen om Sønderjyllands tilhørsforhold. Mindesmærkerne blev rejst med dansk indskrift over danske guldhorn fundne af danskere i det dengang tyske land. Paradoksalt nok er stenene dog hentet i det urtyske Harzen.⁴⁷

Mere alment mærkes nationalismen i de besværgende formuleringer på mindesmærkerne om folket, Danmark og de danske, selv om menneskene, landet og tiden ikke kunne kende disse begreber. Således aktiveres fortiden i samtiden. Og ikke overraskende tilhører indskrifterne tiden for 1. Verdenskrig, 1930'erne og besættelsesårene under 2. Verdenskrig.

På mindestenen for runestenen fra Snoldelev kan vi således læse: »Som Fortids Minde med det Fremtids Haab, »Gud bevare Danmark«, rejstes denne Sten i Aaret 1915«. Ordene »Gud bevare Danmark« er siden blevet et velkendt nationalt og kongeligt valgsprog. Bronzealderens Egtvedpige beskrives på mindestenen fra 1930 som »En ung dansk Kvinde« (fig. 9). På bagsiden af mindestenen fra 1935 i Mullerup Mose står: »Mindet mæler om Mullerupfundet, 8000 Aar er rundet, Danmarks Dag dog ej svundet, Gud har Folkets Saga grundet«. Således forlænges Danmark og dets folk med Guds hjælp tilbage ikke blot til bronzealderen, men til Maglemosekulturen. Også bebyggelsen fra romersk jernalder indskrives i det danske med en mindesten i 1945: »Ginderup. Her i Nærheden fandtes for første gang Tomter af en dansk Bygd fra romersk Jernalder«.

Et andet eksempel på brug af fortiden møder vi i mindesmærket over lurerne fra Maltbæk (nær Kolding). Mindestenen blev rejst under den tyske besættelse med følgende indskrift: »100 m mod Øst er disse Lurer fundne af Gaardejer Laust Madsen, Baungaard, i Aaret 1861. Med fortids Røst skal Luren gjalde til Fremtids Trøst i Tider trange. Rejst i Danmarks Mørketid 1942«. Mindestenen blev indviet med tale af forfatteren Salomon Frifelt om hjemstavnsretten til landet. Initiativtageren, rentier J.P. Nederby, talte om lurerne som symboler på det danske smør, der netop blev eksporteret med lurer som et kvalitetsmærke og om mindestenen som en sten i et »Dannevirke«, der

Fig. 9. Mindestenen over fundet af Egtvedpigen. – Foto: Jes Wienberg 2005.

Monument at the find site for the Egtved girl.

»hegner gamle Danmarks Gaard«. Professor Johannes Brøndsted talte og beskrev her lurerne som et nationalt symbol. Brøndsted sagde, at »Mindet om dette Fund skal nu medvirke til at befæste Egnens Folk i den Støtte, det er at konstatere det ældgamle Folkefællesskab«. Et efterfølgende foredrag blev ledsaget af lurmusik indspillet på Nationalmuseet samt nationale sange – »I Danmark er jeg født«, »Jylland mellem tvende Have« samt »Der rider en Konge«. ⁴⁸

Bronzealderens lurer blev nationale instrumenter og symboler fra omkring 1900. Og mindestenen i Maltbæk må have været udtryk for en national modreaktion i en slags rivalitet om de danske symboler. For det danske nazistparti DNSAP anvendte flittigt bronzelurerne for at demonstrere sin dansk-nationale holdning. Lurer blev kopieret og overrakt som gaver til såvel Frits Clausen som Heinrich Himmler. Partiet arrangerede forsøg med lurblæsning på Nationalmuseet. Lurfanfarer kunne høres ved partiets landsstævne på Koldinghus i 1939. Og da partiet ville overtage regeringsmagten i 1940, var sloganet »Nu gjalder Luren«. ⁴⁹

Arkæologen Marie Louise Stig Sørensen mener, at især Guldhornene, bronzelurerne, Solvognen og dysserne er blevet »folkeje« og anvendt i opbygningen af den nationale identitet. Som nationale symboler opfylder oldsagerne da tre kriterier: 1) De er usædvanlige og iøjnefaldende i deres tekniske og kunstneriske kvalitet. 2) De er fremstillet lokalt, dvs. de er danske. 3) De har været anvendt i religiøse ceremonier og processioner.⁵⁰ Sørensens eksempler og kriterier er for nylig blevet gentaget af etnologen Inge Adriansen i hendes afhandling om nationale symboler i Danmark. Adriansen mener imidlertid, at Solvognen hidtil har spillet en beskeden rolle som nationalt symbol.⁵¹ Men Solvognens placering i kulturkanon og historiekanon kan dog tyde på en ny udvikling.

Overføres Sørensens og Adriansens kriterier til de 26 mindesmærker over arkæologiske fund, så stemmer billedet kun delvist. For gravpladsen fra Bregnebjerg, bopladserne i Mullerup og Ginnerup, runestenene fra Snoldelev og Sædinge, møntskatten fra Bjæverskov, sværdet fra Frydenhøj og nøglen fra Bellinge kan ikke betegnes som usædvanlige. De færreste af fundene kan betegnes som ophøjede eller mytiske. Endelig stammer Gundestrupkedlen fra Bulgarien, Brangstrupfundets smykker og mønter fra Sortehavet og Hobbygravens sølvbægre fra Syditalien. Fund, som tilhører oldtidens kanon, behøver altså ikke være »danske« i deres oprindelse.

Det er fristende at opfatte den danske kulturkanon som et nyt udtryk for en national brug af fortiden i vor egen tid. Men man må da konstatere, at heller ikke kulturkanon er afgrænset til kultur af dansk oprindelse. Således medtager kulturkanon vikingskibet Skuldelev 2 bygget nær Dublin og Jørn Utzons operahus i Sydney. Nationale symboler og kulturkanon, der skal vise noget typisk eller fremragende dansk for at styrke en dansk identitet, peger således ud over det danske mod det internationale.

Nostalgi, brug af fortiden og rejsning af mindesmærker knyttes ofte til krisetider. Det synes rimeligt for de mange mindesmærker med nationale formuleringer i perioden 1915-45. Her skrives om håb, trøst og mørke. Men hvorfor rejses da ingen nye mindesmærker over arkæologiske fund i 1970'erne og 80'erne med økonomisk krise? Hvorfor skal man frem til 1990'erne, for at mindesmærkerne skal få en renaissance? Det synes, som om oldtiden påkaldes, når nationen opleves som truet – i 1930'erne og 40'erne af det ekspansive Tyskland – og siden 1990'erne af øget indvandring og globalisering.

I lyset af den politiske udvikling er det nu oplagt at spørge, om mindesmærker over arkæologiske fund er typiske for netop Danmark? Lignende mindesmærker optræder også i Norge og Sverige, men mit umiddelbare indtryk er, at der er flere i Danmark. Her venter en opgave for andre, altså at sammenligne forekomsten af mindesmærker mellem eksempelvis de nordiske lande.⁵²

Nationen og hjemstavnen

Fælles for mindesmærkerne over arkæologiske fund er det lokale tab og det lokale initiativ. En skat fra fortiden er blevet fundet, og en skat er blevet mistet. Man har vundet en skat, som bidrager til den store fortælling om Danmarks fortid, samtidig med at skatten har forladt findestedet. Det er næsten altid folk omkring fundstedet, som vil mindes det fundne, så det ikke glemmes, at netop her skete det. Stedet må forblive i erindringen.

Det store traumatiske tab var selvfølgelig Guldhornene fra Gallehus, som blev stjålet fra Det kongelige Kunstkammer i 1802 og omsmeltet. Adam Oehlenschlägers digt om de mistede Guldhorn samme år kom til at indlede den romantiske Guldalder i Danmark. Og ikke tilfældigt er fundet af Guldhornene det første, som erindres på stedet med mindesten. Tabet er så traumatisk, at selv det til smykker omsmeltede guld er blevet museumsgenstande.⁵³ Fundet fra Nydam er et andet traumatisk tab, for nok eksisterer skibet og oldsagerne, men fundet måtte afstås til Tyskland ved fredsslutningen i 1864. Og Solvognen var nær ved at gå tabt, da den blev udsat for hærværk.

De mindre tab handler om, at fund er blevet afgivet til et museum. Fælles for de fleste fund er således, at de er eller har været udstillet på Nationalmuseet.

Og det lokale tab mindes nogen tid efter, at fundet blev gjort. I gennemsnit erindres fundene med et mindesmærke ca. 60 år efter opdagelsen, altså en menneskealder senere, når der kan være en risiko for, at den levende erindring skal ende på kirkegården. Længst tid forløb for Guldhornene, der blev fundet i henholdsvis 1639 og 1734 og erindret med mindesten i 1907, altså 268 og 173 år senere. Kortest tid forløb i Bjæverskov, der også er det nyeste fund, som erindres. Møntskatten blev udgravet i marts 1999, og mindestenen (fig. 10) blev rejst i november samme år, altså kun otte måneder senere.

Mindesmærkerne markerer en sammenhæng mellem nationen og hjemstavnen om det danske. Trods afgivelsen er der ingen modsætning. Man afgiver en skat, men vinder et bidrag til den store fortælling. På mindestenen over Uroksen fra Vig fra 1957 omtales således Nationalmuseets positive rolle: »Aar 1904 fandt Parcellist J.P. Jensen Uroksen fra Vig her. Han sikrede Fundet for Eftertiden ved at anmelde det til Nationalmuseet.«⁵⁴

Fundet kan også bidrage til at styrke en regional eller lokal identitet indenfor rammen af det nationale. Solvognen er blevet et symbol på Trundholm kommune eller Odsherred. Gundestrupkedlen bliver et symbol for kimbrenne i Himmerland. Bellingnøglen bliver et bomærke for Bellinge. Mindestenerne på Lolland og Falster indskrev de lokale bidrag til Danmarkshistorien i landskabet. Møntskatten giver Bjæverskov en historie. Og Frydenhøjsværdet giver bygaden en historie.

Fig. 10. Mindestenen over møntskatten i Bjæverskov. – Foto: Jes Wienberg 2005.

Monument at the find site for the coin hoard at Bjæverskov.

Flere har sammenlignet vore tiders interesse for fortiden med en religion. Turismen til fortidens mindesmærker sammenlignes med pilgrimsfærd eller valfart, museerne med templer, museets personale med et præsteskab og fundene med relikvier.⁵⁵ Selv vil jeg anvende ordet mirakel. Følges denne linje videre, kan vi tale om en sakral topografi, hvor mindesmærkerne erindrings om fundene, der bidrog til fortællingen om Danmarks storhed, ælde og udbredelse. Mindesmærkerne sammenbinder således nationen og hjemstavn, hovedstaden og landsbyen i et fællesskab, hvor fortiden er afgørende.

Mindesmærkerne kan synes at være en ganske traditionel måde at fremhæve pladser i en national topografi. De mange nye besøgscentre eller »pladsmuseer« burde have overtaget deres rolle. For det er samme nationale kategori af fund eller monumenter, som får opmærksomhed i kulturturismens tidsalder, blot med større fokus på vikingetiden end nogensinde: Aggersborg, Lindholm Høje, Ertebølle Stenaldercenter, Fyrkat Vikingecenter, Dejbjerg Jernalder, Kongernes Jelling, Ribe Vikingecenter og Trelleborg – og herfra går en lige linje til yngre monumenter som Skamlingsbanken og Dybbøl. Men nej! Nye mindesmærker indvies i samme årtier, som besøgscentre etableres. Traditionen lever sammen med nye former for formidling.

Den danske jord åbner sig

Det unikke fund, der opdages ved en tilfældighed, har ingen fremtrædende rolle i arkæologiens uddannelse, forskning eller arbejdsliv. Arkæologien som videnskab betoner det forudsigelige og systematiske, det genkendelige og almindelige. Solvognen, Gundestrupkedlen og Guldhornene passer ikke ind i de talrige forskningsprogrammer, som nu for tiden afkræves arkæologiens aktører. At finde en skat under en regulær udgravning tilhører sjældenhederne. Møntskatten fra Bjæverskov er en sådan undtagelse. Alligevel har tilfældige fund afgørende påvirket opfattelsen af fortiden. Og i folkelige forestillinger er skatte og pragtfund i centrum.

I folkesagnene søger man ivrigt efter nedgravede skatte, men det mislykkes næsten altid, som burde skattene forblive skjulte. Skattejagten kræver tavshed. Men netop som skatten er på vej til at blive bjerget, distraheres skattegraverne af et dyr eller en ildebrand. De siger noget eller haster hjem. Tabuet er brudt, og skatten synker tilbage i jorden.⁵⁶

I oldsagernes verden er det tværtom. Her findes ingen faraoniske tabuer, forbandelser eller distraherende dyr. Her opdages skatten ved en lykkelig tilfældighed. Og trods forhindringer bjerges fundet. Fundet opdages ved en første pløjning eller gravning i den jomfruelige jord. Og påfaldende ofte er finderen en værdig person – et barn, en fattig pige, daglejer eller bonde. Ligesom folkesagnetens skattejagt var omgærdet af regler, synes fundet af oldsager at associere til det uskyldige og enkle. Nationale symboler kræver værdige findere. Fundet dukker frem af jorden som et mirakel. For at citere Sophus Müller om fundet af Solvognen: »Atter har den danske Jord aabnet sig.«⁵⁷

Præsenteres arkæologen ofte populært som en eventyrer,⁵⁸ så står vi ved mindesmærkerne overfor det sande eventyr: Fortællinger om oldtidsfolkets arvtagere, som tilfældigt genfinder spor af nationens glørværdige fortid. Ved findestederne etableres således et særligt romantisk forhold mellem folket i nyere tid, nationens forfædre og nationen som helhed. Mirakuløst åbenbarer fortiden sig, men kun for de udvalgte, der bliver belønnet.⁵⁹

Atter er Guldhornene et godt eksempel. Den forældreløse fattige kniplerske Kristine Svendsdatter fra Østerby fandt det første guldhorn i 1639. Foden stødte mod noget, som hun troede var en trærod. Ugen efter stødte hun atter foden imod og opdagede noget, som kunne bevæges. Hun gravede »hyrdehornet« fri med hænderne. Et par andre piger syntes, at hun skulle kaste det væk, men hun vaskede stykkerne i en bæk. De skinnede som metal, og hun troede, at det var messing. Familien hjemme gjorde nar af hendes dumhed, så stykkerne blev kastet ind under sengen og blev legetøj for børnene i huset. Kristines madmor ville, at et af stykkerne skulle være en gave til kræmmeren Hans

Thomsens kone Marina i den nærliggende by Tønder. Marina ville anvende dem til to lysestager. For at skille hornets ringe fra hinanden fik kræmmeren hjælp af konens svoger, Dirk von Lutten, der så opdagede, at de var af guld. Og efter flere omveje nåede hornet omsider kong Christian IV, hvis søn anvendte det som drikkehorn. Selv fik Kristine efter et bønsskrift et skørt som belønning.⁶⁰ Det er en historie, som er berettet mange gange tidligere. Og Kristine Svendsdatter blev et yndet motiv i historiemaleri og eksempelvis på Dansk Kvindesamfunds fane.⁶¹

Til andre fund, som er markeret med mindesmærker, kan knyttes lignende historier om enkle folk, tilfældigheder, gerne forhindringer og forviklinger: Opsynsmanden Frederik Willumsen troede, at Solvognen var gammelt legetøj og lod børnene Bertha og Valdemar lege med delene. Og den 12-årige Anne Hansen i Mullerup viste »hæklenåle«, som hun havde fået af faderen, til læreren Mathias Jens Mathiassen, hvilket ledte til opdagelsen af Maglemosekulturen.

Mindre romantisk er stridighederne efter fundet af Gundestrupkedlen. Fundet aktualiserede en modsætning mellem De blå Gendarmere repræsenteret af Daniel Bruun og så lokalbefolkningen. Dernæst betød dusøren, at der var uenighed mellem tjenestekarlen Jens Sørensen og de andre i mosen om, hvem der egentlig havde fundet kedlen. Således havde husmanden Søren Svendsen fremgravet tre reliefplader, selv om lodsejeren Christen Mogensen havde forbudt yderligere gravning. Sagen kom for såvel retten i Løgstør som for ministeriet. Jens Sørensen fik dusøren.⁶²

Jorden åbner sig, men forhindringerne er mange, og helt vil jorden ikke slippe sin skat. Enten skjuler sig flere fund – eller så savnes en detalje: Det korte guldhorn, fundet i 1734, var ufuldstændig, der skulle have været et tredje guldhorn, en rytter til Solvognens hest, en guldhest og guldvogn fundet i nærheden af Solvognen, yderligere et moselig at genfinde i Tollund, og en reliefplade mangler i Gundestrupkedlen. Endog at lokalisere fundpladsen kan drille som i Skarpsalling. Her kunne arbejdsmanden J. Thulstrup Christensen berette en spændende detektivhistorie om jagten på det rette findested. Det var Thulstrup Christensen, som lod en mindesten rejse på findestedet i 1936.⁶³

Selv måtte jeg vandre forgæves rundt i Trundholm Mose en varm efterårsdag efter en rejse fra Lund. Alle spor af såvel findestedet som mindestenen var forsvundet. Mærkestenen kunne jeg ikke finde. Og hvor mindestenen skulle stå ifølge alle håndbøger og kort, fandtes ingenting. Var stenen sunket i jorden? Var den blevet hugget op? Der var ingen folk i nærheden at rådspørge. Først efter en tids vandring frem og tilbage langs mosevejen og ud over den grå mosejord kunne jeg med hjælp fra en nærliggende gård finde vej til mindestestens nye hjemsted.

Mindesmærker over arkæologiske fund i Danmark

Jægerstenalder:

1. Maglemoseboplads i Mullerup Mose

Lokalitet: Mullerup Mose i Drøsselbjerg sogn, sognebeskrivelsen (sb.) 23, Holbæk amt⁶⁴

Fund: Boplads fra Maglemosekulturen fundet i 1900; udstillet på Nationalmuseet og på Kalundborg og Omegns Museum

Mindesmærke: Mindesten indviet 26. september 1935 på initiativ af pastor P.C. Nedergaard og egnens befolkning; tekst af sognepræst Glenthøj i Kirkehelsinge; udformet af billedhugger Brinkløv i Slagelse jf. Nedergaard 1936 (med ukorrekt gengivelse af indskrifterne)

Finderen: Anne Hansen og lærer Mathias Jens Mathiassen, Mullerup

Tekst:

(Forside)

»BOPLADSEN OPDAGET 1900

AF M. J. MATHIASSEN

UDFORSKET AF G. SARAUW.

STENEN REJST 1935.«

(Anden side)

»MINDET MÆLER

OM MULLERUPFUNDET

8000 AAR ER RUNDET.

DANMARKS DAG

DOG EJ SVUNDET,

GUD HAR FOLKETS SAGA

GRUNDET.«

Billede: -

2. Maglemoseboplads i Mullerup Mose

Lokalitet: Mullerup Mose i Gjerslev/Gørlev sogn, Holbæk amt

Fund: Boplads fra Maglemosekulturen fundet i 1902; udstillet på Nationalmuseet og på Kalundborg og Omegns Museum

Mindesmærke: Mindesten indviet 20. juni 1936 på initiativ af pastor P.C. Nedergaard og egnens befolkning; indskrift af sognepræst Glenthøj i Kirkehelsinge; udformet af billedhugger Brinkløv i Slagelse jf. Nedergaard 1936 (med ukorrekt gengivelse af indskrifterne)

Finderen: Ubekendt

Tekst:

»BAG FYRRENS GEM

LAA BENTIDS HJEM

VED SØENS RAND:

END VIDNER BEN

OG FLÆKKESTEN

OM OLDTIDS MAND.«

Billede: -

3. Uroksen fra Vig

Lokalitet: Vig i Vig sogn, sb. 180, Holbæk amt

Fund: Skelet af urokse med pilespidser fundet i 1904; udstillet på Nationalmuseet

Finderen: Husmand Jens Peter Jensen

Mindesmærke: Mindesten indviet ved findestedet i 1957 på initiativ af Odsherred Turistforening; udformet af maleren Peter Holm

Tekst:

»AAR 1904 FANDT
PARCELLIST J. P. JENSEN
UROKSEN FRA VIG
HER

HAN SIKREDE FUNDET FOR EFTERTIDEN
VED AT ANMELDE DET TIL
NATIONALMUSEET«

Billede: Urokse drivende død i vandet

Bondestenalder:

4. Skarpsallingkarret

Lokalitet: Oudrup Hede i Oudrup sogn, sb. 46A, Ålborg amt

Fund: Skarpsallingkarret fundet i 1891; udstillet på Nationalmuseet

Finderen: Stenhuggermester Olav Bengtsson

Mindesmærke: Mindesten indviet ved findestedet 14. juni 1936 på initiativ af arbejdsmand J. Thulstrup Christensen, Løgstør jf. Christensen 1936

Tekst:

»Her fandtes

Skarpsallingkarret

Nordens skønneste

Stenalderslerkar«

Bagsiden:

»Fandtes 1891 af Stenhuggermester Ole Bengtsson, Løgstør«

Billede: -

Bronzealder:

5. Egtvedpigens grav

Lokalitet: Storhøj i Egtved sogn, sb. 109, Vejle amt

Fund: Eggekistegrav med Egtvedpigen fundet i 1921; udstillet på Nationalmuseet

Finderen: Husmand Peter Platz

Mindesmærke: Mindesten indviet i 1930 på initiativ af Peter Platz; mindeanlæg omkring stenen etableret i 1964 og fjernet i 1980, da højen blev rekonstrueret

Tekst:

»UNDER BRONZEALDEREN
FOR CA 3000 AAR SIDEN
HØJLAGDES HER I EN EGEKULKISTE
EN UNG DANSK KVINDE
5/3 1921 P PLATZ«

Billede: -

6. Frydenhøjsværdet

Lokalitet: Avedøre i Hvidovre, Brøndbyøster sogn, sb. 4A, Københavns amt

Fund: Bronzesværd fundet i 1929; opbevares på Nationalmuseet

Finderen: Daglejer Axel Jønsson

Mindesmærke: Messingplade og kopi af sværd, der er omgivet af sten, som skal markere en randstenskæde. Indviet 20. april 2001; efter hærværk fornyet 10. juni 2005; jf. Sverrild 2001; www.historien-i-gaden.dk

Tekst:

»Frydenhøjsværdet

Sværd fra ældre bronzealder, 1800-1100 f.v.t.

Tilhørte en stormand, som fik det med i graven.

Sværdet blev fundet i 1929 af daglejer Axel Jønsson

I resterne af gravhøjen Frydenhøj.

Sværdet opbevares på Nationalmuseet.«

Billede: Omrids af sværdet

7. Maltbæklurerne

Lokalitet: Maltbæk i Malt sogn, sb. 158, Ribe amt

Fund: To lur fundet i 1861; udstillet på Nationalmuseet

Finderen: Gårdejer Laust Madsen

Mindesmærke: Mindesten indviet 100 m fra findestedet 14. juni 1942 på initiativ af rentier J.P. Nederby og hustru Maren Nederby, Skibelundhus; udformet af kunstmaler Niels Holbach, Esbjerg og billedhugger Nielsen og Søn, Kolding jf. Nederby 1945, s. 127ff

Tekst:

»100 M MOD ØST ER

DISSE LURER FUNDNE AF GAARDEJER LAUST

MADSEN, BAUNGAARD, I AARET 1861.

MED FORTIDS RØST

SKAL LUREN GJALDE

TIL FREMTIDS TRØST

I TIDER TRANGE.

REJST I DANMARKS MØRKETID 1942.«

Billede: To modstillede lur

8. Guldbådene fra Nors

Lokalitet: Torshøj i Nors sogn, sb. 16, Thisted amt

Fund: Ca. 100 både af guldblik fundet i lerkar i 1885; udstillet på Nationalmuseet; dateringen er usikker; guldbådene kan også tilhøre romersk eller germansk jernalder jf. Ravn 2004

Finderen: Husmændene Jens Lukassen og Hans Jensen

Mindesmærke: Mindesten indviet ved Torshøj i 1945 på initiativ af Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred og Turistforeningen

Tekst:

»HER FANDTES AF MULD DE BAADE AF GULD

1885«

Billede: To både

9. Solvogngen fra Trundholm

Lokalitet: Trundholm Mose i Højby sogn, sb. 322, Holbæk amt

Fund: Solvogngen fundet i 1902; yderligere dele i 1996-98; udstillet på Nationalmuseet

Finderen: Opsynsmand Frederik Willumsen

Mindesmærke: Stenobelisk opsat i 1925; mindesten indviet 200 m syd for findestedet 5. august 1962 på initiativ af Odsherred Turistforening og Højby sogneråd; udformet af billedhuggeren Johannes Hansen; flyttet til rasteplads i 2002

Tekst:

»SOLVOGNEN FUNDET

I TRUNDHOLM MOSE 1902«

Billede: Solvogngen

10. Veksøhjelmen

Lokalitet: Brøns mose i Veksø sogn, sb. 31, Frederiksborg amt

Fund: To hjelme fundet i 1942; udstillet på Nationalmuseet

Finderen: Arbejdsmand Jens Christensen og arbejdsleder Clausen

Mindesmærke: Mindesten indviet 15. september 1992 på initiativ af »Veksø Faste-lavnklub«

Tekst:

»FUNDET 15. SEPT. 1942

I BRØNS MOSE

I KRIGENS MØRKE TID

SKAR MAN TØRV MED FLID

VI DANEFÆ OG VARME FIK

VED HJÆLP AF SKOVLENS BLIK

VEKSØ FASTELAVNSKLUB

15. SEPT. 1992«

Billede: Hjelmen

Førrømsk jernalder:

11. Dejbjerg-vognene

Lokalitet: Dejbjerg Præstegårdsmose i Dejbjerg sogn, sb. 85, Ringkøbing amt

Fund: Vogne fundet 1881-83; udstillet på Nationalmuseet

Finderen: Lokomotivfører J.J. Scheel-Poulsen

Mindesmærke: Mindesten indviet 1933 syd for findestedet jf. Clausen 1989

Tekst:

»1881 oo 1883«

(bagsiden)

»50 favne Nord-Nord-Øst

for denne Sten

fandtes Dejbjergvognene«

Billede: På forsiden Dejbjergvognen og en triskele

12. Gundestrupkedlen

Lokalitet: Rævemose i Års sogn, sb. 110, Ålborg amt

Fund: Gundestrupkedlen fundet i 1891; udstillet på Nationalmuseet

Finderen: Tjenestekarlen Jens Sørensen i nærvær af flere andre; husmanden Søren Svendsen fandt tre reliefplader; nåede via flere led til løjtnant Daniel Bruun

Mindesmærke: Først eggestolpe med blyplade opsat i november 1935 på initiativ af Karl M. Laursen; erstattet af mindesten indviet ved folkefest 3. juli 1935 på initiativ af læge Poul Gøtzsche og pastor Andreas Fibiger, København; tekst forfattet af Johannes V. Jensen; stenen udformet af billedhuggeren Anders J. Bundgaard jf. Kaul 1991, s. 8ff; Larsen 1995

Tekst:

(På stolpen)

»Paa dette Sted

fandtes det store

Sølvkar den 28. Maj

1891«

(På mindestenen)

»HER UDGRAVEDES GUNDESTRUPKEDLEN«

»JENS SØRENSEN FANDT KEDLEN 1891«

Billeder: På træstolpen omrids af kedlen; på mindestenen motiver fra kedlen

13. Tollundmanden

Lokalitet: Bjældskovdal i Funder sogn, sb. 22, Viborg amt

Fund: Moselig fundet i 1950; udstillet på Silkeborg Museum

Finderne: Emil og Viggo Højgaard (egentlig først Viggos kone Grethe Højgaard)

Mindesmærke: Mindepæl med messingskilt indviet 10 m fra findestedet 3. juli 1968

på initiativ af Silkeborg Museum ved lederne K.G. Kristiansen, Holger Hansen og

Peder Nielsen; fornyet 8. maj 2000 efter hærværk; jf. www.tollundmanden.dk

Tekst: »Her fandtes Tollundmanden den 8. maj 1950«/ eller »Her blev Tollundmanden fundet den 8. maj 1950«

(Nuværende tekst)

»TOLLUNDMANDEN

6. MAJ 1950

EMIL OG VIGGO HØJGÅRD

GJORDE FUNDET«

Billede: -

Romersk jernalder:

14. Brangstrup guldskat

Lokalitet: Brangstrup i Ringe sogn, sb. 19, Svendborg amt

Fund: Guldskat fundet i 1865; udstillet på Nationalmuseet

Finderen: Husmand Niels Frederiksen og medhjælper Niels Rasmussen fra Sødinge

Mindesmærke: »Pryddysse« indviet i 1935 på initiativ af førstelærer H.M. Henriksen,

Brangstrup; oprindeligt ved Brangstrup skole, senere flyttet til Lillemarksvej 8,

og atter tilbage igen jf. Henriksen 1990

Tekst:

(forside:)

»9-9 1865

BRANGSTRUPFUNDET

GVLDSKAT FRA

JERNALDER«

(bagside:)

»ROMS GULD I GOTERS VOLD

KOM HER

OLDTIDS MVL D

MED LYS OM FOL=

KETS FÆRD«

Billede: -

15. Bregnebjerg gravplads

Lokalitet: Bregnebjerg i Sønder Højrup sogn, sb. 12, Svendborg amt

Fund: Gravplads undersøgt i 1932; fund i privat eje

Finderen: Udgravet af førstelærer Alfred Pedersen, Sønder Højrup

Mindesmærke: »Pryddysse« indviet på Bregnebjerg 9. sep. 1934 på initiativ af lærer

Alfred V. Pedersen, Sønder Højrup

Tekst:

(Forside:)

»FÆDRENE GAV HER I BAKKENS SAND

BARN TIL SIN MODER VIV TIL SIN MAND

STORMENE JOG OVER BAKKENS TOP

PLOVJERNET DROG DEM I DAGEN OP

ATTER VI GROV DEM I SANDET NED

HVILE DE HER DA I EVIGHED

(Bagsiden:)

23 GRAVE

FRA

CA. AAR 150 E.K.

FANDTES HER

AAR 1932«

Billede: -

16. Ginderup boplads

Lokalitet: Ginderup i Heltborg sogn, sb. 88, Thisted amt

Fund: Boplads med første hustomt udgravet i 1922

Finderen: Ejerens søn Christen Peter Christensen via kredslæge Vilhelm Kjær i Hurup

Mindesmærke: Mindesten indviet i 1945 på initiativ af Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred

Tekst:

»GINDERUP

HER I NÆRHEDEDEN

FANDTES FOR FØRSTE GANG

TOMTER AF EN DANSK BYGD

FRA ROMERSK JERNALDER«

Billede: -

17. Hobygraven

Lokalitet: Hoby i Gloslunde sogn, sb. 1, Maribo amt

Fund: Mandsgrav med sølvbæger fundet i 1920; udstillet på Nationalmuseet

Finderen: Proprietær Rasmus Larsen og hans arbejdsmand

Mindesmærke: Mindesten indviet i 1939 på initiativ af amtsforvalter Axel Holck som formand for Lolland-Falsters historiske Samfund; udformet af billedhugger Schiøler, Maribo

Tekst:

»HER ER STEDET

FOR

HOBY FUNDET

1920

REJST AF LOLL-FALSTERS

HISTORISKE SAMFUND«

Billede: -

18. Juellinge gravplads

Lokalitet: Juellinge i Halsted sogn, sb. 16, Maribo amt

Fund: Fire kvindegrave fundet i 1909; én grav udstillet på Nationalmuseet

Finderen: Ubekendt

Mindesmærke: Mindesten indviet sommeren 1937 på initiativ af Lolland-Falsters historiske Samfund

Tekst:

»HER ER STEDET

FOR

JUELLINGE-

FUNDET

1909

LOLL-FALSTERS

HISTORISKE SAMFUND«

Billede: -

19. Nydambåden

Lokalitet: Nydam Mose i Sottrup sogn, sb. 30, Sønderborg amt

Fund: Nydambåden fundet i 1863; udstillet på Schloss Gottorp

Finderen: Udgravning ved arkæologen Conrad Engelhardt

Mindesmærke: Mindesten indviet ca. 400 m fra findestedet 21. september 1947 på initiativ af Nydamselskabet eller Historisk Samfund for Sundeved; tekst og tegning af museumsinspektør Jens Raben, Sønderborg jf. Wiell 2000, s. 106f

Tekst:

»I DENNE MOSE

400 m MOD NORDVEST

FANDTES

NYDAMBAADEN

1863«

Billede: Nydambåden

Germansk jernalder:

20-21. Guldhornene fra Gallehus

Lokalitet: Gallehus i Møgeltønder sogn, sb. 4, Tønder amt

Fund: To guldhorn; stjålet fra Det kongelige Kunstkammer og omsmeltet i 1802

Fundår: 1639 og 1734

Finderne: Kniplersken Kristine (eller Kirsten) Svendsdatter og husmand Jens eller Jerck Lassen

Mindesmærke: To mindesten indviet ved findestedet december 1907 på initiativ af greve Otto Diedrich Schack til Schackenborg og historikeren Peter Lauridsen jf.

Brøndsted 1954, s. 26f; Andersen 1989

Tekst:

1) »HER FANDTES

DET FØRSTE GULD

HORN DEN 20. JULI

1639 AF KRISTINE

SVENDSDATTER FRA

ØSTERBY«

2) HER FANDTES

DET ANDET GULDHORN

DEN 21. APRIL 1734

ERIK LASSEN

I GALLEHUS«

Billede: Guldhorn på hver sten

Vikingetid:

22. Bellingenøglen

Lokalitet: Bellinge sogn, Odense amt

Fund: Bronzenøgle fundet ca. 1880 ved Bellinge Bro; udstillet i Møntergården i Odense

Finderen: Ubekendt

Mindesmærke: Mindesten indviet på findestedet 11. oktober 2003 på initiativ af Erik

Frets på vegne af Bellinge lokalsamfund

Tekst:

»BELLINGENØGLEN

FUNDET HER

O. 1880«

Billede: Bellingenøglen

23. Ladbykibet

Lokalitet: Ladby i Kølstrup sogn, sb. 6, Odense amt

Fund: Ladbykibet fundet i 1935; museum på stedet

Finderen: Amatørarkæolog og apoteker Poul Helweg Mikkelsen

Mindesmærke: Mindesten indviet ved indgangen til højen antagelig i 1937 på initiativ af Helweg Mikkelsen; udformet af billedhuggeren Niels Hansen Jacobsen fra Vejen; teksten måske af Johannes V. Jensen eller Helweg Mikkelsen selv

Tekst:

»AF DANMARKS JORD
VOR SAGA GROR«

Billede: -

24. Snoldelev runesten

Lokalitet: Snoldelev i Snoldelev sogn, sb. 2, Københavns amt

Fund: Runesten opdaget ved Sylshøj ca. 1780; nu på Nationalmuseet

Finderen: Ubekendt

Mindesmærke: Mindesten indviet i 1915 nær findestedet på initiativ af »Snoldelev Byeje«

Tekst:

(Tekstbånd langs yderkant:)

»SOM FORTIDS MINDE MED DET FREMTIDS HAAB, »GUD BEVARE DANMARK«,
REJSTES DENNE STEN I AARET 1915«

(Central placeret tekst:)

»GUNVALDS STEN ROALDS SØN,
TALER A SALHAUGUM (I SALLØV)
SNOLDELEVSTENEN, SOM HER ER AFBILDET,
VAR I BRONCEALDEREN SOLSTEN,
SIDEN RUNESTEN.
BLEV FUNDET PAA SYLSHØJ OMTR. 1780.
SNOLDELEV BYEJE«

Billede: Runestenen øverst samt træ

25. Sædinge runesten

Lokalitet: Sædinge sogn, sb. 2, Maribo amt

Fund: Sædinge runesten opdaget i 1854; nu i Lolland-Falsters Stiftsmuseum

Finderen: Indberettet af pastor Schade

Mindesmærke: Mindesten indviet i 1945 på initiativ af lokalhistorikeren Jens Wol-
sing, Holeby

Tekst:

»SÆDINGE-STENEN
PAA TYKAT-BAKKEN FAA METER NORD FOR DENNE
STEN FANDTES SÆDINGE-RUNESTENEN 1854.
DEN FLYTTEDES DA TIL NEBBELUNDE OG 1894 TIL
STIFTSMUSEET I MARIBO.
STENEN HER REJSTES I AARET 1945.«

Billede: -

Middelalder:

26. Bjæverskov møntskat

Lokalitet: Bjæverskov kirke, Bjæverskov sogn, sb. 9, Præstø amt

Fund: Møntskat fundet ved udgravning i 1999; tilhører Nationalmuseet, men deponeret på Køge Museum

Finderen: Museumsinspektør Svend Åge Tornbjerg, Køge Museum

Mindesmærke: Mindesten indviet ved findestedet november 1999 på initiativ af Bjæverskov menighedsråd

Tekst:

»MØNTER I GRYDEN FRA ROS-
KILDE OG LUND
GAV BJÆVERSKOV HISTORIE
VED DAGENS FUND
DEN 17. 3. 1999«

Billede: Malmgryden med skatten

TAK

Mange har hjulpet med oplysninger om historiebrug og mindesmærker. I forbindelse med et foredrag på Nordic TAG-konferencen i Lund i april 2005, en efterlysning trykt i »Danske Museer« i 2005 og et foredrag på Saxo-Instituttet ved Københavns Universitet i november 2006 samt ved direkte henvendelser, har jeg således fået svar på talrige konkrete spørgsmål og modtaget materiale og ikke mindst fotografier, som har belyst mindesmærkernes tilblivelse og udformning:

Tak til Christian Adamsen (Tidsskriftet Skalk), Inge Adriansen (Sønderborg Slot), Arne Hedegaard Andersen (Odsherreds Kulturhistoriske Museum), Michael Andersen, Nils Engberg, Peter Pentz og Helga Schütze (Nationalmuseet), Jens-Henrik Bech og Svend Sørensen (Thisted Museum), Emma Bentz (Lunds Universitet), Tony Björk (Regionmuseet i Kristianstad), Torben Egeberg (Skjern-Egvad Museum), Christian Fischer (Silkeborg Museum), Joakim Goldhahn (Högskolan i Kalmar), Hans Jørgen Heegaard (Borupris Vener, Holøse), Mogens Bo Henriksen (Odense Bys Museer), Lone Hvejsel (Bedsted), Vita Jøhnik (Bjæverskov Kirke), Lone Hvass (Helsingør Bymuseum), Ole Munksgaard (Lolland-Falsters Historiske Samfund), Lisbeth Pedersen (Kalundborg og Omegns Museum), Jens Refstrup (Møns Museum), Per Ole Rindel (Saxo-Instituttet), Villum Sejersen (Trundholm Kommune), Poul Sverrild (Historiens Hus, Hvidovre), Bodil Holm Sørensen (Ladbyksbismuseet), Kristian Visby (Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred) og Eske Wohlfahrt (Kulturarvsstyrelsen).

Og tak til Inge Adriansen (Sønderborg Slot), Peter Aronsson (Linköpings Universitet), Mogens Bo Henriksen (Odense Bys Museer), Cornelius Holtorf og Bodil Petersson (Lunds Universitet) samt Kumls redaktør Jesper Laursen (Moesgård Museum) for konstruktive kommentarer til forskellige versioner af manuskriptet. Endelig en tak til Inge Dam (Nyborg) for revision af sproget.

NOTER

1. Müller 1903; interview med finderens barnebarn Frederik Villumsen, www.natmus.dk. Ploven kom først til Frilandsmuseet og senere til Landbrugsmuseet på Gammel Estrup.
2. F.eks. Jensen 2002, s. 274ff.
3. Kulturkanon 2006, s. 48f.
4. Der er ofte anvendt VERSALER på mindestenene. Når indskrifterne citeres i artiklen er de blevet normaliseret, mens den oprindelige udformning gengives i kataloget.
5. www.dkconline.dk; avisartikler og korrespondance i arkivet på Danmarks Oldtid, Nationalmuseet.
6. Jf. Brøndsted 1954, s. 26f; Kaul 1991, s. 8ff, 13f; Larsen 1995, s. 199ff.

7. www.dkconline.dk.
8. F.eks. Klindt-Jensen 1975; Trigger 1989; Gustafsson 2001; Baudou 2004.
9. Aronsson 2004.
10. F.eks. Gillis 1994; Zander 1997; Rodell 2001; symposium »Varaktigare än kopparn? Minne, monument och kulturell förslitning« ved det etnologiske institut, Lunds Universitet i september 2005.
11. Aronsson & Johansson 2003 er en oversigt for Kronoberg län i Småland. Mellem de 368 monumenter og mindesmærker er ikke et eneste over et arkæologisk fund.
12. Nora 1984; 1989.
13. Jf. cifrene i oversigten i Vejlager 1939, s. 12. En anledning til de mange mindesmærker for »Genforeningen« før, under og lang tid efter selve hændelsen, en begivenhed som næppe risikerede at blive glemt, kan være, at det netop ikke handlede om en genforening, men politisk repræsenterede noget nyt. Mindesmærkerne skal her sikre, at erindringen bliver »korrekt« set fra et dansk perspektiv.
14. F.eks. Poulsen & Schulte-Wülwer 1993; Adriansen & Dragsbo 2005; www.byhistorie.dk med database »Monumenter i købstaden 1864-1920«.
15. www.monument.dk; databasen blev startet med spørgeskemaer til kommunerne i 2000-2001 på initiativ af Eske Wohlfarth ved Kulturarvsstyrelsen efter en forgæves forespørgsel fra etnologen Inge Adriansen om, hvor mange mindesmærker der kendes i Danmark. Forfatteren har generøst fået adgang til databasens grunddata af Wohlfarth. Kun omtrent halvdelen af arkæologiens mindesmærker var registreret i databasen, da jeg indledte min undersøgelse. Databasen blev kompletteret med de savnede i efteråret 2005.
16. F.eks. Bradley 1993; Chippindale 1994; Eriksen 1999.
17. F.eks. Eriksen 1990; Burström & Winberg & Zachrisson 1996, Holtorf 1997; Gazin-Schwartz & Holtorf 1999.
18. Bloom 1994.
19. pub.uvm.dk/2004/Kanon.
20. Kulturkanon 2006; www.kulturkanon.kum.dk.
21. www.new7wonders.com.
22. whc.unesco.org; og der er fremkommet ønskemål om, at også Danevirke skal optages på listen.
23. Petersen 1966, s. 360ff.
24. Bahn 1996.
25. Kulturkanon 2006, s. 48f, 75, 78f, 80f.
26. Colding 1965, s. 60f; Lund 1976, s. 9f; Nielsen 1987, s. 59f; Randsborg 1993, s. 221; www.kongfredrik.dk/mindelunden.htm; stenen måtte fornyes i 1943 og 1995.
27. Colding 1965, s. 60; Lund 1976, s. 10ff; Thorsen 1985; Randsborg 1993, s. 218ff; www.kongfredrik.dk/mindelunden.htm; højen blev restaureret i 1984.
28. Worsaae 1938, s. 118; Krogh 1993, s. 120f med fig. 56; portalen var oprindeligt planlagt til Sydhøjen. Nordhøjen lukkede efter en sammenstyrtning i 1878.
29. På en randsten er indhugget »FVII, 30-5-1860« og på en dæksten »LD« jf. Thorvildsen 1965.
30. Stenen i Asserbo bærer følgende indskrift: »Til Minde om Kong, Frederik den VII, Fædrelandets Væрге, Frihedens Voller, Folkets Ven, Rejste Egnens Mænd, og Qvinde denne, Sten 1874«. Mindestenen var oprindeligt dæksten i en nærliggende langdysse i Unnerup.

31. Stenen på Møllegårdsmarken bærer følgende indskrift: »N.F.B.Sehested, 1813-1882«.
32. www.monument.dk.
33. www.monument.dk/ThorLange.htm; Schmidt 1953; Vellev 1996, s. 29ff, 39ff.
34. Møllerup 1908, s. 72.
35. Om skiltning af fortidsminder og indskrifter: Ronström 2001; Gustafsson & Karlsson 2004, s. 83ff; Molin 2005.
36. Ved Kanhave Kanal på Samsø står en mindesten med indskriften »KULTUR« i runer og årstallet 1866. Mindestenen opfattes undertiden som knyttet til kanalen, men er rejst af den oldtidsinteresserede August Kruse, godsinspektør på Brattingsborg, som en stolt markering af beplantningen af Nordby Hede nævnte år jf. Eriksen 1990, s. 106.
37. www.monument.dk.
38. Vejlager 1939, s. 111f, 512f; Thorsen 1979; Eriksen 1990, s. 122ff; Henriksen 1990b; Eriksen & Olesen 1991; Adriansen 1996, s. 143 med fig. 10.
39. www.vejpark.kk.dk/index.asp.
40. Andersen 1989, jf. Lauridsen 1908.
41. Jægerstenalderen repræsenteres af to lokaliteter, bondestenalderen af en, bronzealderen af seks, førromersk jernalder af tre, romersk jernalder af seks, germansk jernalder af en, vikingetiden af fire og middelalderen af en.
42. Kaul 1991, s. 13f; Larsen 1995, s. 202f.
43. Jf. Kristiansen 1981.
44. Aktiviteten kan følges i de årlige redegørelser for samfundets virksomhed i deres årbog.
45. Sverrild 2001; www.historien-i-gaden.dk.
46. Adriansen 1996; 2003, II, s. 123ff, 141ff; Wiell 2000.
47. Brøndsted 1954; Andersen 1989; Adriansen 1989; 2003, II, s. 141ff.
48. Nederby 1945, s. 127ff; Jensen 1998, s. 158ff.
49. Lauridsen 1993, s. 154ff, 161ff; Müller-Wille 1996; Adriansen 2003, II, s. 150ff.
50. Sørensen 1986, s. 40f.
51. Adriansen 2003, II, s. 161ff.
52. I Sverige kender jeg følgende mindesmærker ved arkæologiske fundsteder: Spedalskhedshospitalet i St. Jörgens Park i Lund; Barum- eller Bäckaskogskvindens grav i Kiaby i Skåne; fundstedet for en romersk pokal i Fycklinge i Västmanland; bådgravpladsen i Vendel i Uppland; og for fire billedsten i Tängelgårda i Lärbro på Gotland. Som et kuriosum kan også nævnes en mindesten ved »Runamo« i Blekinge, som er en »falsk« runeindskrift. I Norge kender jeg mindesmærker rejst ved fundstederne for vikingeskibene fra Gokstad og Oseberg i Vestfold samt fundstedet for Snartemosværdet i Vest-Agder.
53. Hougaard 1978; Adriansen 1989; Axboe & Appel 2005.
54. Et eksempel på en modsætning mellem det nationale og det regionale kan iagttages på Gotland, hvor den nyrejste mindesten i Lärbro beretter om bortrøvede billedsten og professionel nonchalance. To billedsten blev fundet i Lärbro, men er placeret på Historiska museet i Stockholm. Jf. Gustafson 2003.
55. F.eks. Horne 1984; Mordhorst 2001.
56. Jf. skattesagnene i Thiele 1968, I, s. 276ff.
57. Müller 1903, s. 303.

58. F.eks. Holtorf 2005, s. 39ff; 2007.
59. De udvalgte behøver derimod ikke at være danske af fødsel: Den svenske jernbanebørste Olav Bengtsson fandt således Skarpsallingkarret. På mindstenen fordanskes hans navn til Ole. Men de 18 kroner, som han var blevet lovet af en opkøber, fik han ikke.
60. Lauridsen 1908; Milthers 1945, s. 183ff; Brøndsted 1954, s. 11ff.
61. Adriansen 1989; 2003, II, s. 145ff.
62. Kaul 1991, s. 8ff; Larsen 1995.
63. Christensen 1936.
64. Der er anvendt den ældre amtsinddeling lige som i databasen »Fund og Fortidsmin-der« jf. www.dkconline.dk.

LITTERATUR

- Adriansen, Inge 1989: Evigt ejes kun det tabte... Guldhornsforestillinger fra Oehlenschläger til nutiden. *Sønderjysk Månedsskrift* 1989: 7-8, s. 217-225.
- Adriansen, Inge 1996: »Jyllands formodede tyskhed i oldtiden« – den dansk-tyske strid om Sønderjyllands urbefolkning. I: Else Roesdahl & Preben Meulengracht Sørensen (red.): *The Waking of Angantyr. The Scandinavian past in European culture*. Den nordiske fortid i europæisk kultur. Acta Jutlandica LXXI: 1, Humanities Series 70. Århus, s. 120-146.
- Adriansen, Inge 2003: *Nationale symboler i Det danske Rige 1830-2000*. I-II. Etnologiske studier. København.
- Adriansen, Inge & Peter Dragsbo (red.) 2005: *Sønderjysk kulturarv – Sønderjyske Museer 2003-2004*.
- Andersen, Steen Wulff 1989: Gallehus, guldhornenes findested. *Sønderjysk Månedsskrift* 1989: 7-8, s. 211-215.
- Aronsson, Peter 2004: *Historiebruk – att använda det förflutna*. Lund.
- Aronsson, Peter & Lennart Johansson (red.) 2003: Ett landskap minns sitt förflutna. Monument och minnesmärken i Varend och Sunnerbo. *Kronobergsboken* 2003. Växjö.
- Axboe, Morten & Peter W.U. Appel 2005: De udødelige guldhorn. *Nationalmuseets Arbejds-mark* 2005, s. 31-47.
- Bahn, Paul G. (ed.) 1996: *The Story of Archaeology. The 100 great discoveries*. London.
- Baudou, Evert 2004: *Den nordiska arkeologin – historia och tolkningar*. Stockholm.
- Bloom, Harold 1994: *The Western Canon. The Books and School of the Ages*. New York/ San Diego/London.
- Bradley, Richard 1993: *Altering the Earth. The Origins of Monuments in Britain and Continental Europe*. The Rhind Lectures 1991-92. Society of Antiquaries of Scotland, Monograph Series 8. Edinburgh.
- Brøndsted, Johannes 1954: *Guldhornene. En oversigt*. København.
- Burström, Mats & Björn Winberg & Torun Zachrisson 1996: *Fornlämningar och folkminnen*. Stockholm.
- Chippindale, Christopher 1994: *Stonehenge Complete*. London. (1. ed. 1983).
- Christensen, J. Thulstrup 1936. Skarpsallingkarrets Findested og hvorledes det fandtes. *Fra Himmerland og Kjær Herred* XXV, s. 216-225.
- Clausen, Kim 1989: Skjern-Egvad Museum 60 år. *FRAM. Fra Ringkøbing Amts Museer* 1989, s. 112-118.

- Colding, Torben Holck 1965: *Jægerspris. Slottets bygningshistorie og dets samlinger*. København.
- Eriksen, Palle 1990: *Samsøs store stengrave*. Ebeltoft.
- Eriksen, Palle 1999: *Poskær Stenhus. Myter og virkelighed*. Højbjerg.
- Eriksen, Palle & Lis Helles Olesen 1991: Nye dysser. *FRAM. Fra Ringkøbing Amts Museer* 1991, s. 71-80.
- Gazin-Schwartz, Amy & Cornelius J. Holtorf (eds.) 1999: *Archaeology and Folklore*. Theoretical Archaeological Group (TAG). London/New York.
- Gillis, John R. (ed.) 1994: *Commemorations. The Politics of National Identity*. Princeton.
- Gustafsson, Anders 2001: *Arkeologihistoria som historia och som arkeologi. Studier i arkeologins egenhistorier*. Gotarc Series B. Archaeological Theses 17. Göteborg.
- Gustafson, Birgitta 2004: Bortförda från Tängelgårda – minnessten på plats efter 100 år. *Populär Arkeologi* 2004: 3, s. 12-13.
- Gustafsson, Anders & Håkan Karlsson 2004: *Plats på scen. Kring beskrivning och förmedling av Bohusläns fasta förnlämningar genom tiderna*. Bohusläns Museum, Kulturhistoriska dokumentationer 17. Uddevalla.
- Henriksen, Mogens Bo 1990a: Brangstupskatten – 125 år efter fremkomsten. *Ræthinge-Posten* 1990, 13. årg., s. 27-32.
- Henriksen, Mogens Bo 1990b: Romantikens fortidsminder. *Herringe Sogns Beboerforening* 1990, s. 13-14.
- Holtorf, Cornelius J. 1997: Towards a chronology of megaliths: understanding monumental time and cultural memory. *Journal of European Archaeology* 4, s. 119-152.
- Holtorf, Cornelius 2005: *From Stonehenge to Las Vegas. Archaeology as Popular Culture*. Walnut Creek.
- Holtorf, Cornelius 2007: *Archaeology is a Brand. The meaning of archaeology in contemporary popular culture*. Oxford.
- Horne, Donald 1984: *The great museum. The Re-Presentation of History*. London/Sydney.
- Hougaard, Per: Fra guddomsvarsel til landssymbol. Guldhornene i digtning og billedkunst. *Convivium* 1978, s. 56-83.
- Jensen, Jørgen 1998: *Manden i kisten. Hvad bronzealderens gravhøje gemte*. København.
- Jensen, Jørgen 2002: *Danmarks Oldtid. Bronzealder 2000-500 f.Kr.* København.
- Klindt-Jensen, Ole 1975: *A History of Scandinavian Archaeology*. The World of Archaeology. London.
- Krogh, Knud J. 1993: *Gåden om Kong Gorms Grav. Historien om Nordhøjen i Jelling*. Vikingekongernes monumenter i Jelling. I. Herning.
- Kaul, Flemming 1991: *Gundstrupkedlen. Baggrund og billedverden*. København.
- Kristiansen, Kristian 1981: A social history of Danish Archaeology (1805-1975). I: Glyn Daniel (ed.): *Towards a History of Archaeology*. London, s. 20-44.
- Kulturkanon*. København 2006.
- Larsen, Erling Benner 1995: *Historien om Det store Sølvfund fra Gundstrup*. Højbjerg.
- Lauridsen, P. 1908: Historiske og topografiske Oplysninger om Guldhornsfundene ved Gallehus. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1908, s. 1-28.
- Lauridsen, John T. 1993: »Nu gjalder luren...«. Fortiden i DNSAP's tjeneste. *Fund og Forskning i Det Kongelige Biblioteks samlinger* 32, s. 143-184.
- Lund, Håkon 1976: *Mindelunden ved Jægerspris*. Jægerspris.
- Milthers, Gunnar 1945: Guldhornfundet 1639. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1945, s. 167-186.

- Molin, Torkel 2005: Att prägla landskap. I: Peter Aronsson & Magdalena Hillström (red.): *Kulturarvens dynamik. Det institutionaliserade kulturarvets förändringar*. Tema Kultur och samhälle, Skriftserie 2005: 2. Linköping, s. 43-57.
- Mollerup, W. 1908: *Nationalmuseets Anden Afdeling. Redegørelse for dens Virksomhed siden 1892*. København.
- Mordhorst, Mads 2001: Kildernes magi. *Fortid og Nutid* 2001: 2, s. 110-133.
- Müller, Sophus 1903: *Solbilledet fra Trundholm*. Nordiske Fortidsminder I. Kjøbenhavn, s. 303-321.
- Müller-Wille, Michael 1996: The political misuse of Scandinavian prehistory in the years 1933-1945. I: Else Roesdahl & Preben Meulengracht Sørensen (eds.): *The Waking of Angantyr. The Scandinavian past in European culture*. Den nordiske fortid i europæisk kultur. Acta Jutlandica LXXI: 1, Humanities Series 70. Århus, s. 156-175.
- Nederby, J.P. 1945: *Smaaneg – fra Vestjylland og den gamle Grænse*. Kolding.
- Nedergaard, P.C. 1936: Mullerupfundet. *Fra Holbæk Amt* 1936, s. 223-227.
- Nielsen, Ingrid (red.) 1987: *Bevar din arv. 1937 – Danmarks fortidsminder – 1987*. København.
- Nora, Pierre 1984: Entre Mémoire et Histoire: La problématique des lieux. I: Pierre Nora (ed.): *Les Lieux de mémoire. 1. La République*. Bibliothèque illustrée des histoires. Paris, pp. xvii-xlii.
- Norra, Pierre 1989: Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. *Representations* 26, Berkeley, Spring 1989, pp. 7-24.
- Petersen, Kai 1966: *Danmarkshistoriens hvornår skete det. Fra istiden til 1960 år for år*. Politikens håndbog 59. København.
- Poulsen, Bjørn & Ulrich Schulte-Wülwer (red.) 1993: *Istedløven. Et nationalt monument og dets skæbne*. Herning.
- Randsborg, Klavs 1993: Antiquity and Archaeology in »Bourgeois« Scandinavia 1750-1800. *Acta Archaeologica* 43, 1992, pp. 209-233.
- Ravn, Morten 2004: Både af guld. I: Henriette Lyngstrøm m.fl. (red.): *Vandkunstens mange ansigter. 18 arkæologiske essays*. København, s. 83-87.
- Rodell, Magnus 2001: *Att gjuta en nation. Statyinvigningar och nationsformering i Sverige vid 1800-talets mitt*. Stockholm.
- Ronström, Owe 2001: Kulturarvspolitik. Vad skyltar kan berätta. I: Barbro Blehr (red.): *Kritisk etnologi. Artiklar till Åke Daun*. Stockholm, s. 60-108.
- Schmidt, August F. 1953: Thor Lange og Østjylland. *Østjysk Hjemstavn* 18 årg., s. 142-146.
- Sverrild, Poul 2001: Historien i Gaden. *Journalen. Lokal- og kulturhistorisk tidsskrift* 2001: 4, s. 3-10.
- Sørensen, Marie Louise Stig 1986: »...Føie Oldtidens Kraft til Nutidens kløgt...«. *Stofskifte. Tidsskrift for Antropologi* 13, 1986, s. 35-45.
- Thiele, Just Mathias 1968: *Danmarks Folkesagn I-III*. Per Skar (udg.). København.
- Thorsen, Sven 1979: Forlorne oldtidsminder efterlyses. *Harja* 1979, s. 5-6.
- Thorsen, Sven 1985: Julianehøj. Lidt om den arkæologiske undersøgelse af et politisk monument i græstørv og marmor. *Fortidsminder* 1985. Miljøministeriet, Fredningsstyrelsen (udg.). Antikvariske studier 7. København, s. 8-24.
- Thorvildsen, Elise 1965: Dyssen ved Dæmpegården i Tokkekøb Hegn. *Kultur og Folkeminder*. Nordsjællandsk Museumsforening (udg.). Hillerød, s. 3-13.
- Trigger, Bruce G. 1989: *A History of Archaeological Thought*. Cambridge.

- Vejlager, Johannes 1939: *Genforeningsmindesmærkernes Historie*. Kolding.
- Vellev, Jens 1996: Kongekapellet på Grathe Hede. Om gamle og nye undersøgelser – og lidt om fremtiden. *P.S. 2. Postscriptum til kulturhistoriske undersøgelser på Viborg-egnen*. Højbjerg, s. 17-48.
- Wiell, Stine 2000: *Kampen om oldtiden – nationale oldsager siden 1864. Der Kampf um die Vorgeschichte – nationale Altertümer seit 1864*. Skrifter fra Museumrådet for Sønderjyllands amt 7. Aabenraa.
- Worsaae, J.J.A. 1938: *Afen Oldgranskers Breve, 1848-1885*. Victor Hermansen (udg.). København.
- Zander, Ulf 1997: Historia i brons och granit. Nationella monument och regionala identiteter i Öresundsområdet. I: Sven Tägil m.fl. (red.): *Öresundsregionen – visioner och verklighet. Från ett symposium på Lillö*. Meddelanden från Erik Philip-Sörensens Stiftelse för främjande av genetisk och humanistisk vetenskaplig forskning 7. Lund, s. 26-76.

HJEMMESIDER

Dansk Center for Byhistorie: www.byhistorie.dk

Dansk litteraturkanon: pub.uvm.dk/2004/Kanon

Fund og Fortidsminder: www.dkconline.dk

Historien i Gaden: www.historien-i-gaden.dk

Kong Frederik VII's Stiftelse: www.kongfredrik.dk

Kulturkanon: www.kulturkanon.kum.dk

Københavns Kommune, Vej & park, monumenter: www.vejpark.kk.dk/monumenter/index.asp

Monument, Ideologi og Landskab. Nationale mindesmærker og mødesteder 1830-2000: www.monument.dk

Nationalmuseet: www.natmus.dk

New 7 Wonders: www.new7wonders.com

Tollundmanden: www.tollundmanden.dk

World Heritage: whc.unesco.org

Canon and oblivion. The memorials of archaeology

The article takes its point of departure in the sun chariot; the find itself and its find site at Trundholm bog where it was discovered in 1902. The famous sun chariot, now at the National Museum in Copenhagen, is a national treasure included in the Danish “Cultural Canon” and “History Canon”.

The find site itself has alternated between experiencing intense attention and oblivion. A monument was erected in 1925; a new monument was then created in 1962 and later moved in 2002. The event of 1962 was followed by ceremonies, speeches and songs, and anniversary celebrations were held in 2002, during which a copy of the sun chariot was sacrificed.

The memorial at Trundholm bog is only one of several memorials at archaeological find sites in Denmark. Which finds have been commemorated and marked by memorials? When did this happen? Who took the initiative? How were they executed? Why are these finds remembered? What picture of the past do we meet in this canon in stone?

Find sites and archaeological memorials have been neglected in archaeology and by recent trends in the study of the history of archaeology. Considering the impressive research on monuments and monumentality in archaeology, this is astonishing. However, memorials in general receive attention in an active research field on the use of history and heritage studies, where historians and ethnologists dominate. The main focus here is, however, on war memorials. An important source of inspiration has been provided by a project led by the French historian Pierre Nora who claims that memorial sites are established

when the living memory is threatened (a thesis refuted by the many Danish “Reunion” monuments erected even before the day of reunification in 1920).

Translated into Danish conditions, studies of the culture of remembrance and memorials have focused on the wars of 1848-50 and 1864, the Reunion in 1920, the Occupation in 1940-45 and, more generally, on conflicts in the borderland between Denmark and Germany.

In relation to the total number of memorials and public meeting places in Denmark, archaeological memorials of archaeology are few in number, around 1 % of the total. However, they prompt crucial questions concerning the use of the past, on canon and oblivion.

“Canon” means rule, and canonical texts are the supposed genuine texts in the Bible. The concept of canon became a topic in the 1990s when Harold Bloom, in “The Western Canon”, identified a number of books as being canonical. In Denmark, canon has been a great issue in recent years with the appearance of the “Danish Literary Canon” in 2004, and the “Cultural Canon” and the “History Canon”, both in 2006. The latter includes the Ertebølle culture, the sun chariot and the Jelling stone. The political context for the creation of canon lists is the so-called “cultural conflict” and the debate concerning immigration and “foreigners”.

Canon and canonization means a struggle against relativism and oblivion. Canon means that something ought to be remembered while something else is allowed to be forgotten. Canon lists are constructed when works and values are perceived as being threatened by oblivion. Without

ephemerality and oblivion there is no need for canon lists. Canon and oblivion are linked.

Memorials mean canonization of certain individuals, collectives, events and places, while others are allowed to be forgotten. Consequently, archaeological memorials constitute part of the canonization of a few finds and find sites. According to Pierre Nora's thesis, memorials are established when the places are in danger of being forgotten.

Whether one likes canon lists or not, they are a fact. There has always been a process of prioritisation, leading to some finds being preserved and others discarded, some being exhibited and others ending up in the stores.

Canonization is expressed in the classical "Seven Wonders of the World", the "Seven New Wonders of the World" and the World Heritage list. A find may be declared as treasure trove, as being of "unique national significance" or be honoured by the publication of a monograph or by being given its own museum.

In practice, the same few finds occur in different contexts. There seems to be a consensus within the subject of canonization of valuing what is well preserved, unique, made of precious metals, bears images and is monumental. A top-ten canon list of prehistoric finds from Denmark according to this consensus would probably include the following finds: The sun chariot from Trundholm, the girl from Egtved, the Dejbjerg carts, the Gundestrup cauldron, Tollund man, the golden horns from Gallehus, the Mammen or Bjerringhøj grave, the Ladby ship and the Skuldelev ships.

Just as the past may be used in many different ways, there are many forms of memorial related to monuments from the past or to archaeological excavations. Memorials were constructed in the 18th and 19th centuries at locations where members

of the royal family had conducted archaeology. As with most other memorials from that time, the prince is at the centre, while antiquity and archaeology create a brilliant background, for example at Jægerpris (fig. 2). Memorials celebrating King Frederik VII were created at the Dæmpegård dolmen and at the ruin of Asserbo castle. A memorial celebrating Count Frederik Sehested was erected at Møllegårdsmarken (fig. 3). Later there were also memorials celebrating the architect C.M. Smith at the ruin of Kalø Castle and Svend Dyhre Rasmussen and Axel Steensberg, respectively the finder and the excavator of the medieval village at Borup Ris.

Several memorials were erected in the decades around 1900 to commemorate important events or persons in Danish history, for example by Thor Lange. The memorials were often located at sites and monuments that had recently been excavated, for example at Fjenneslev (fig. 4). A large number of memorials commemorate abandoned churches, monasteries, castles or barrows that have now disappeared, for example at the monument (fig. 5) near Bjerringhøj.

Memorials were erected in the first half of the 20th century near large prehistoric monuments which also functioned as public meeting places, for example at Glavendrup, Gudbjerglund and Hohøj. Prehistoric monuments, especially dolmens, were also used as models when new memorials were created during the 19th and 20th centuries.

Finally, sculptures were produced at the end of the 19th century sculptures where the motif was a famous archaeological find – the golden horns, the girl from Egtved, the sun chariot and the woman from Skrydstrup.

In the following, this article will focus on a category of memorials raised to commemorate an archaeological find.

In Denmark, 24 archaeological find sites have been marked by a total of 26 monuments (fig. 6). This survey is based on excursions, scanning the literature, googling on the web and contact with colleagues. The monuments are presented chronologically, i.e. by date of erection.

- 1-2) The golden horns from Gallehus: Found in 1639 and 1734; two monuments in 1907.
- 3) The Snoldelev runic stone: Found in c. 1780; monument in 1915.
- 4) The sun chariot from Trundholm bog: Found in 1902; monument in 1925; renewed in 1962 and moved in 2002.
- 5) The grave mound from Egtved: Found in 1921; monument in 1930.
- 6) The Dejbjerg carts. Found in 1881-83; monument in 1933.
- 7) The Gundestrup cauldron: Found in 1891; wooden stake in 1934; replaced with a monument in 1935.
- 8) The Bregnebjerg burial ground: Found in 1932; miniature dolmen in 1934.
- 9) The Brangstrup gold hoard. Found in 1865; monument in 1935.
- 10-11) Maglemose settlements in Mullestrup bog: Found in 1900-02; two monuments in 1935 and 1936.
- 12) The Skarpsalling vessel from Oudrup Heath: Found in 1891; monument in 1936.
- 13) The Juellinge burial ground: Found in 1909; monument in 1937.
- 14) The Ladby ship: Found in 1935; monument probably in 1937.
- 15) The Hoby grave: Found in 1920; monument in 1939.
- 16) The Maltbæk lurs: Found in 1861 and 1863; monument in 1942.
- 17) Ginnerup settlement: First excavation in 1922; monument in 1945.
- 18) The golden boats from Nors: Found in 1885; monument in 1945.

- 19) The Sædinge runic stone: Found in 1854; monument in 1945.
- 20) The Nydam boat: Found in 1863; monument in 1947.
- 21) The aurochs from Vig: Found in 1904; monument in 1957.
- 22) Tollund Man: Found in 1950; wooden stake in 1968; renewed inscription in 2000.
- 23) The Veksø helmets: Found in 1942; monument in 1992.
- 24) The Bjæverskov coin hoard. Found in 1999; monument in 1999.
- 25) The Frydenhøj sword from Hvidovre: Found in 1929; monument in 2001; renewed in 2005.
- 26) The Bellinge key: Found in 1880; monument in 2003.

Two monuments (fig. 7) raised in 1997 at Gallehus, where the golden horns were found, marked a new trend. From then onwards the find itself and its popular finders came into focus. At the same time the classical or old Norse style of the memorials was replaced by simple menhirs or boulders with an inscription and sometimes also an image of the find. One memorial was constructed as a miniature dolmen and a few took the form of a wooden stake.

The finds marked by memorials represent a broader spectrum than the top-ten list. They represent all periods from the Stone Age to the Middle Ages over most of Denmark. Memorials were created throughout the 20th century; in greatest numbers in the 1930s and 1940s, but with none between 1968 and 1992.

The inscriptions mention what was found and, in most cases, also when it happened. Sometimes the finder is named and, in a few instances, also the person on whose initiative the memorial was erected. The latter was usually a representative part of the political agency of the time. In the 18th and 19th centuries it was the royal family and the aristocracy. In the 20th century it was workers, teachers, doctors,

priests, farmers and, in many cases, local historical societies who were responsible, as seen on the islands of Lolland and Falster, where ten memorials were erected between 1936 and 1951 to commemorate historical events, individuals, monuments or finds.

The memorial from 2001 at the find site of the Frydenhøj sword in Hvidovre represents an innovation in the tradition of marking history in the landscape. The memorial is a monumental hybrid between signposting and public art (fig. 8). It formed part of a communication project called “History in the Street”, which involved telling the history of a Copenhagen suburb right there where it actually happened.

The memorials marking archaeological finds relate to the nation and to nationalism in several ways. The monuments at Gallehus should, therefore, be seen in the context of a struggle concerning both the historical allegiance and future destiny of Schleswig or Southern Jutland. More generally, the national perspective occurs in inscriptions using concepts such as “the people”, “Denmark” and “the Danes”, even if these were irrelevant in prehistory, e.g. when the monument from 1930 at Egtved mentions “A young Danish girl” (fig. 9). This use of the past to legitimise the nation, belongs to the epoch of World War I, World War II and the 1930s. The influence of nationalism was often reflected in the ceremonies when the memorials were unveiled, with speeches, flags and songs.

According to Marie Louise Stig Sørensen and Inge Adriansen, prehistoric objects that are applicable as national symbols, should satisfy three criteria. They should: 1) be unusual and remarkable by their technical and artistic quality; 2) have been produced locally, i.e. be Danish; 3) have been used in religious ceremonies or processions. The 26 archaeological finds marked with memorials only partly fit

these criteria. The finds also include more ordinary finds: a burial ground, settlements, runic stones, a coin hoard, a sword and a key. Several of the finds were produced abroad: the Gundestrup cauldron, the Brangstrup jewellery and coins and the Hoby silver cups.

It is tempting to interpret the Danish cultural canon as a new expression of a national use of the past in the present. Nostalgia, the use of the past and the creation of memorials are often explained as an expression of crisis in society. This seems reasonable for the many memorials from 1915-45 with inscriptions mentioning hope, consolation and darkness. However, why are there no memorials from the economic crisis years of the 1970s and 1980s? It seems as if the past is recalled, when the nation is under threat – in the 1930s and 40s from expansive Germany – and since the 1990s by increased immigration and globalisation.

The memorials have in common local loss and local initiative. A treasure was found and a treasure was lost, often to the National Museum in Copenhagen. A treasure was won that contributed to the great narrative of the history of Denmark, but that treasure has also left its original context. The memorials commemorate the finds that have contributed to the narrative of the greatness, age and area of Denmark. The memorials connect the nation and the native place, the capital and the village in a community, where the past is a central concept. The find may also become a symbol of a region or community, for example the sun chariot for Trundholm community and the Gundestrup cauldron for Himmerland.

It is almost always people who live near the find site who want to remember what has been found and where. The finds were commemorated by a memorial on average 60 years after their discovery. A longer period elapsed for the golden horns from

Gallehus; shortest was at Bjæverskov where the coin hoard was found in March 1999 and a monument was erected in November of the same year.

Memorials might seem an old-fashioned way of marking localities in a national topography, but new memorials are created in the same period as many new museums are established.

A unique find has no prominent role in archaeological education, research or other work. However, in public opinion treasures and exotic finds are central. Folklore tells of people searching for treasures but always failing. Treasure hunting is restricted by taboos. In the world of archaeological finds there are no taboos. The treasure is found by accident and in spite of various hindrances the find is taken to a museum.

The finder is often a worthy person – a child, a labourer or peasant. He or she is an innocent and ordinary person. A national symbol requires a worthy finder. And the find occurs as a miracle. At the find site a romantic relationship is established between the ancestors and their heirs who, by way of a miracle, find fragments of the glorious past of the nation. A paradigmatic example is the finding of the golden horns from Gallehus. Other examples extend from the discovery of the sun chariot in Trundholm bog to the Stone Age settlement at Mullerup bog.

The article ends with a catalogue presenting the 24 archaeological find sites that have been marked with monuments in present-day Denmark.

Jes Wienberg
Historisk arkeologi
Institutionen för Arkeologi och
Antikens historia
Lunds Universitet